

The Principle of the Obligation to Notification in the light of the ICJ's environmental Decisions

Hamid Elohi Nazari¹ , Milad Fatehi²

1. Corresponding author ; professor of law in Faculty of Law, University of Tehran, Iran, Email: soohan@ut.ac.ir

2. Phd Candidate in International law, Faculty of Law, University of Tehran, Iran, Email: milad.fatehi@ut.ac.ir

Article Info

Article type:
Research Article

Manuscript received:
17 August 2024
final revision received:
8 January 2025
accepted:
24 February 2025
published online:
15 March 2025

Keywords:
The principle of Notification, judgments of the International Court of Justice, Jurisprudence of International Court of Justice, Principle of Environmental Law, Environmental Considerations

Abstract

The principle of the obligation to notify is one of the fundamental principles of international environmental law. It refers to the general duty of a state to provide detailed and timely information to another state, particularly concerning scientific data or specific activities and technologies that may have transboundary effects. The importance of this principle was first emphasized in the dispute between Spain and France in the *Lake Lanoux Case*, and it has since been explicitly mentioned in numerous binding and non-binding international environmental instruments, with its origins traceable to the 1972 Stockholm Declaration. This article seeks to address the key question of how the principle of the obligation to notify has been recognized in international law and in the jurisprudence of the International Court of Justice (ICJ), and what role it plays in the Court's emerging disputes and cases. The analysis reveals that this principle is not only embedded in international environmental law but also grounded in broader principles of international law, including good neighborliness, cooperation, and precaution.

Cite this article: Elohi Nazari, Hamid; Fatehi, Milad (2025)“ The Principle of the Obligation to Notification in the light of the ICJ's environmental Decisions ” *Energy Law Studies*, 10 (2): 159-194. DOI: <https://doi.com/10.22059/JRELS.2025.399498.599>

© The Author(s).

Publisher: University of Tehran Press.

Introduction

The principle of the obligation to notify and provide information is one of the fundamental principles of international environmental law. It refers to the general obligation of a state to communicate relevant information on one or more issues in a timely manner to another state, particularly regarding scientific data or specific technical activities. In other words, in international law, the obligation to provide information is considered a basic duty of states in their international relations, especially significant in the field of transboundary environmental protection. This obligation requires states to furnish necessary information to other interested states when their activities may cause harm to the environment of other countries or to areas under international jurisdiction.

The obligation to provide information may relate either to general and undefined matters or to specific and well-defined issues. The growing international recognition of this principle was first highlighted in the arbitration between Spain and France in the Lake Lanoux Case. It has since been explicitly affirmed in numerous binding and non-binding instruments of international law, the earliest of which can be traced back to the 1972 Stockholm Declaration.

This article examines the recognition and application of the principle of notification by the International Court of Justice (ICJ) and its place in the Court's jurisprudence. Through a library-based legal analysis of ICJ judgments and advisory opinions, it seeks to answer the key question: How has the principle of the obligation to notify been recognized in international law and ICJ jurisprudence, and what role does it play in emerging ICJ disputes and cases?

In the Corfu Channel case, the ICJ highlighted the connection between the duty to inform and fundamental humanitarian considerations. Similarly, other cases analyzed in this article demonstrate the relationship between the notification obligation and environmental protection — such as the Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons advisory opinion and the Nuclear Tests case — as well as its link to the principles of cooperation and good neighborliness in the Gabčíkovo–Nagymaros Project and Pulp Mills on the River Uruguay cases. The Court has also emphasized this obligation in relation to state sovereignty in disputes such as the Nicaraguan Coast, and in various boundary and transboundary cases between Costa Rica and Nicaragua. Across all these opinions, the Court consistently affirms that the duty to notify constitutes a key

element of international environmental law, requiring states to provide relevant information to affected or potentially affected states whenever their activities may harm the environment of other states or areas under international jurisdiction.

Methodology

This study employs a library-based research method to collect and analyze information on the ICJ's decisions concerning the principle of the obligation to notify. These decisions are examined through comparative legal analysis alongside related international instruments and scholarly works. The research aims to promote transparency, access to environmental information, and public participation in decision-making processes at both national and international levels. The authors argue that combining analytical and comparative methods leads to more accurate and effective outcomes, while also benefiting from the insights of previous academic studies and relevant case analyses.

Conclusions

Examining the ICJ's treatment of the principle of notification contributes to strengthening transparency, access to environmental information, and public participation in environmental decision-making processes at both domestic and international levels. A review of ICJ jurisprudence shows that this obligation is not limited to international environmental law; it is also closely linked to general principles of international law such as good neighborliness, cooperation, and precaution. The findings of this research help clarify the environmental responsibilities of states and contribute to reinforcing the legal regime governing international environmental protection.

اصل تعهد به اطلاع‌رسانی در پرتو آرای زیست‌محیطی دیوان بین‌المللی دادگستری

حمید الهوتی نظری^۱، میلاد فاتحی^۲

۱. نویسنده مسئول: استادیار دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران رایانامه: soohan@ut.ac.ir

۲. دانشجوی دکتری حقوق بین‌الملل، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران. رایانامه:

Email: milad.fatehi@ut.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی	اصل تعهد به اطلاع‌رسانی یکی از اصول حقوق بین‌الملل محیط‌زیست است که به تعهد کلی یک دولت برای ارائه اطلاعات درباره یک یا چند موضوع به‌صورت موقت به دولت دیگر، به‌ویژه در زمینه اطلاعات علمی یا فعالیت‌های خاص و فنی، اشاره دارد. اهمیت جهانی این اصل در رویه داورى بین‌المللی، در اختلاف میان اسپانیا و فرانسه موسوم به قضیه «دریاچه لانو» مورد توجه قرار گرفت و در بسیاری از اسناد الزام‌آور و غیرالزام‌آور حقوق بین‌الملل تصریح شد. آغازگر آن را می‌توان اعلامیه استکهلم ۱۹۷۲ دانست. این نوشتار به دنبال پاسخ به این پرسش کلیدی است که «اصل تعهد به اطلاع‌رسانی چگونه در حقوق بین‌الملل و رویه قضایی دیوان بین‌المللی دادگستری شناسایی شده و چه نقشی در دعاوی و پرونده‌های نوظهور دیوان ایفا می‌کند؟» بررسی رویه قضایی دیوان نشان می‌دهد که این تعهد نه تنها در چهارچوب حقوق بین‌الملل محیط‌زیست، بلکه در پرتو اصول حقوق بین‌الملل، از جمله اصل هم‌جواری، اصل همکاری و اصل احتیاط، معنا می‌یابد.
تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۵/۲۷	
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۱۰/۱۹	
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۲/۶	
تاریخ انتشار: ۱۴۰۳/۱۲/۲۵	
کلید واژه‌ها: اصل اطلاع‌رسانی، اصول حقوق بین‌الملل محیط‌زیست، آرای دیوان بین‌المللی دادگستری، رویه دیوان بین‌المللی دادگستری، ملاحظات زیست‌محیطی.	

استناد: الهوتی نظری، حمید؛ فاتحی، میلاد (۱۴۰۳). «اصل تعهد به اطلاع‌رسانی در پرتو آرای زیست‌محیطی دیوان بین‌المللی دادگستری»، *مطالعات حقوق انرژی*، ۱۰ (۲)، ۱۵۹-۱۹۴. <http://doi.org/10.22059/JRELS.2025.399498.599>

© نویسندگان.

ناشر: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران.

مقدمه

در حقوق بین‌الملل، اصل تعهد به اطلاع‌رسانی یکی از الزامات اساسی دولت‌ها در روابط بین‌المللی است که به‌ویژه در زمینه حفاظت از محیط‌زیست فرامرزی اهمیت دوچندانی پیدا می‌کند. این تعهد ایجاب می‌کند که دولت‌ها در صورت انجام فعالیت‌هایی که ممکن است به محیط‌زیست سایر کشورها یا مناطق تحت صلاحیت بین‌المللی آسیب برساند، اطلاعات لازم را به کشورهای ذی‌نفع ارائه دهند.

اصل اطلاع‌رسانی می‌تواند درباره موضوعات کلی و تعریف‌نشده یا موضوعات خاص باشد. از جمله موضوعات کلی می‌توان به تعهد تبادل اطلاعات برای همسوسازی یا هماهنگ کردن سیاست‌های ملی، نتایج تحقیقات، طرح‌ها و برنامه‌ها و پروژه‌های علمی، فناوری‌های مناسب، سوابق ملی کشورها، قوانین ملی، اجرا و نهادهای ملی مربوطه و حتی در دسترس بودن نام مقامات آن‌ها اشاره دارد.

نمونه‌هایی از موضوعات خاص که شامل تبادل اطلاعات می‌شوند عبارت‌اند از: جنبه‌های آفات و بیماری‌های گیاهی، صید و جابه‌جایی ماهیان، آلودگی از منابع مستقر در خشکی، حفاظت از گونه‌های گیاهی و جانوری، کاوش‌ها و اکتشافات باستان‌شناسی، فنون اصلاح محیط برای اهداف صلح‌آمیز، حفاظت از موارد هسته‌ای، برخی فعالیت‌های زیان‌آور برای محیط‌زیست و حفاظت و استفاده پایدار از تنوع زیستی (Birnie, 2009: 142).

دیوان بین‌المللی دادگستری به‌عنوان نهاد حقوقی حل‌وفصل مسالمت‌آمیز اختلافات بین‌المللی، در رویه قضایی خود درباره اصل اطلاع‌رسانی، در پرونده‌هایی مانند گابچیکو-ناگیماروس، پرونده کارخانه‌های خمیر کاغذ، پرونده ساحل نیکاراگوئه و قضایای دیگر که در این نوشتار مورد مطالعه قرار گرفته‌اند، آرای صادر کرده است. دیوان ضمن تأکید بر اهمیت این اصل به‌عنوان یکی از اصول حقوق بین‌الملل محیط‌زیست، به‌منظور تحقق و اجرای بهتر آن، الزاماتی را برای دولت‌ها تعیین کرده است.

دولت‌ها نیز در دادخواست‌ها و دفاعیات خود توجه ویژه‌ای به اصل اطلاع‌رسانی داشته و بر ضرورت رعایت آن تأکید کرده‌اند. آن‌ها معمولاً در دادخواست‌ها و دفاعیات خود به‌عنوان قاعده عرفی یا تعهد معاهده‌ای به این اصل استناد می‌کردند. در آرای دیوان، به‌ویژه در پرونده‌های زیست‌محیطی، این تعهد به‌عنوان یکی از اصول بنیادین حقوق بین‌الملل محیط‌زیست مورد تأکید قرار گرفته است. پرونده‌هایی مانند کارخانه خمیر کاغذ (آرژانتین علیه اروگوئه، ۲۰۱۰) و اختلافات مرزی و سرحدی (کاستاریکا علیه نیکاراگوئه، ۲۰۱۵) نقش کلیدی در تبیین دامنه و محتوای اصل تعهد به اطلاع‌رسانی ایفا کرده‌اند.

نوشتار پیش‌رو به دنبال پاسخ به این پرسش کلیدی است که «اصل تعهد به اطلاع‌رسانی چگونه در حقوق بین‌الملل و رویه قضایی دیوان بین‌المللی دادگستری شناسایی شده و چه نقشی در دعاوی و پرونده‌های نوظهور دیوان ایفا می‌کند؟» از این‌رو، ابتدا ضمن بررسی مفاهیم و مبانی نظری این اصل، پیشینه‌ای مختصر از آن در رویه قضایی بین‌المللی ارائه می‌شود و سپس نحوه پذیرش آن در رویه قضایی دیوان بین‌المللی دادگستری در پرتو آرای دیوان مورد تحلیل قرار خواهد گرفت.

بررسی رویه قضایی دیوان نشان می‌دهد که این تعهد نه تنها در چهارچوب حقوق بین‌الملل محیط‌زیست، بلکه در پرتو اصول دیگر حقوق بین‌الملل، از جمله اصل هم‌جواری، اصل همکاری و اصل احتیاط معنا می‌یابد. بنابراین، تحلیل این موضوع می‌تواند به درک بهتر مسئولیت‌های دولتها نسبت به محیط‌زیست و تقویت نظام حقوقی حاکم بر آن کمک کند.

۱. مبانی نظری و مفاهیم حقوقی مرتبط با اصل اطلاع‌رسانی

در این بخش، مفهوم و تعریف اطلاع‌رسانی، انواع آن و پیشینه کوتاهی از این اصل توضیح داده شده است.

۱.۱. مفهوم و تعریف اصل اطلاع‌رسانی

اصل اطلاع‌رسانی^۱ یا تبادل اطلاعات، از مهم‌ترین اهداف ارزیابی تأثیرات زیست‌محیطی^۲ است که در حقوق بین‌الملل محیط‌زیست شناخته شده است. درخصوص مفهوم تبادل اطلاعات و ارتباط آن با اطلاع‌رسانی، به رغم اختلافات جزئی در منابع مختلف محیط‌زیست، باید خاطرنشان کرد که در کتاب‌های «اصول حقوق بین‌الملل محیط‌زیست» (فیلیپ سندز)^۳، «حقوق بین‌الملل و محیط‌زیست» (آلن بویل)^۴، «راهنمای آموزشی حقوق بین‌الملل محیط‌زیست» (الکساندر کیس و دینا

1. The Principle of Notification

۲. ارزیابی آثار زیست‌محیطی (EIA) فرایندی نظام‌مند است که برای شناسایی، پیش‌بینی، سنجش و کاهش اثرات منفی پروژه‌ها و برنامه‌های زیست‌محیطی به کار می‌رود.

۳. فیلیپ سندز در کتاب خود در تعریف مفهوم تبادل اطلاعات (Information exchange) این گونه می‌نویسد: «تبادل اطلاعات ناظر بر ارائه منظم یا دوره‌ای اطلاعات درباره موضوعات معین به یک نهاد مشخص (گزارش‌دهی) یا ارائه اطلاعات تفصیلی درخصوص وقوع یک رویداد یا مجموعه‌ای از رویدادهای خاص، مانند حادثه، وضعیت اضطراری یا فعالیت پیشنهادی (اطلاع‌رسانی / Notification) است» (Sands, 2003: 829).

۴. آلن بویل در کتاب خود واژه «اطلاع‌رسانی» (Notification) و در ادامه برای تعریف این مفهوم از عبارت «تبادل اطلاعات» (Information exchange) استفاده کرده است (Birnie & Boyle, 2009: 511).

شلتون)^۱، «حقوق بین‌الملل» (ملکم شاو)^۲ و در اسناد الزام‌آور و غیرالزام‌آور، این دو مفهوم به‌طور مترادف بیان شده‌اند. بنابراین، اینکه اصل تبادل اطلاعات مفهومی جدای از اصل اطلاع‌رسانی باشد و در ردیف سایر اصول حقوق بین‌الملل محیط‌زیست قرار گیرد، چندان مورد تأیید نیست.^۳ در تعریف این اصل آمده است: کشوری که قصد دارد در سرزمین خود فعالیت‌هایی انجام دهد یا فعالیت‌هایی که ممکن است تأثیر چشمگیری بر محیط‌زیست کشور دیگری داشته باشد، موظف است آن کشور را مطلع کند و جزئیات مربوط به آن پروژه یا فعالیت را ارائه دهد؛ مشروط بر اینکه هیچ قانون ملی یا معاهده بین‌المللی لازم‌الاجرا، چنین تبادل اطلاعاتی را منع نکرده باشد (Kiss, 2007:100).

اصل نوزدهم اعلامیه ریو ۱۹۹۲ (کنفرانس سازمان ملل درباره محیط‌زیست و توسعه پایدار) در این زمینه مقرر می‌دارد: «در مورد فعالیت‌هایی که ممکن است اثر سوء بر محیط‌زیست فرامرزی داشته باشند، دولت‌ها باید اطلاعات مربوط و به‌موقع را در اختیار کشورهایی که به‌طور بالقوه در معرض این خطر هستند قرار دهند و قبل از وقوع، آن‌ها را مطلع کرده و با حسن‌نیت در همان مراحل اولیه با آن کشورها مشورت کنند» (RIO DECLARATION, 1992:Article 19). همچنین، اصل نوزدهم اعلامیه استکهلم ۱۹۷۲ تکالیف مشابهی در این زمینه بیان می‌کند.^۴ همان‌طور که در اعلامیه ریو آمده است، تعهد به مشورت اغلب همراه با تعهد به اطلاع‌رسانی است. اصل اطلاع‌رسانی یک شکل رایج همکاری میان دولت‌هاست. از این‌رو، زمانی که تعهد به اطلاع‌رسانی ایجاد می‌شود، کشور مبدأ موظف است هر طرفی را که ممکن است تحت تأثیر حوادث زیست‌محیطی قرار گیرد، در سریع‌ترین زمان مطلع کند (Craik, 2008:141). در مورد تعریف و مفهوم دقیق اصل اطلاع‌رسانی دیدگاه یکسانی وجود ندارد؛ این تفاوت دیدگاه‌ها غالباً به دلیل نگاه متفاوت کشورها به مقوله اطلاع‌رسانی و نحوه اجرای آن است. باوجود تمامی این اختلافات، اگر بخواهیم تعریفی جامع‌تر و مانع‌تر از اصل اطلاع‌رسانی ارائه دهیم که در عمل اتفاق نظر بیشتری بر آن وجود دارد، می‌توان اصل اطلاع‌رسانی را به این

۱. الکساندر کیس و دینا شلتون در کتاب خود از اصطلاح «Duty to Inform» و در ادامه برای تعریف این مفهوم از واژه «Notification» استفاده کرده‌اند (Kiss, 2007:100).

۲. ملکم شاو نیز در توضیح بخش‌های مرتبط از هر دو واژه مترادف هم (Information exchange و Notification) در تشریح اطلاع‌رسانی و یا تبادل اطلاعات استفاده کرده است (Shaw, 2003:727).

۳. برای کسب اطلاعات بیشتر، ر.ک: جم، فرهاد (۱۳۸۷). حقوق بین‌الملل محیط‌زیست و تبادل اطلاعات زیست‌محیطی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق محیط‌زیست، دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی، ص ۲۱-۲۳.

۴. اصل نوزدهم اعلامیه استکهلم در مورد محیط‌زیست انسانی به این موضوع اشاره دارد که کشورها باید در راستای حق اطلاع‌رسانی در زمینه مسائل زیست‌محیطی با یکدیگر همکاری کنند. این اصل مقرر می‌دارد: «دولت‌ها باید به یکدیگر اطلاعاتی در مورد خطرات یا آسیب‌های بالقوه‌ای که از فعالیت‌های انسان به محیط‌زیست وارد می‌شود، ارائه دهند».

صورت تعریف کرد: اطلاع‌رسانی تعهد کلی یک دولت برای ارائه اطلاعات کلی در مورد یک یا چند موضوع به‌طور موقت به کشور دیگر، به‌ویژه درباره اطلاعات علمی یا فعالیت‌های خاص و فنی توصیف می‌شود (Sands, 2003: 829). به‌سخن دیگر، اصل اطلاع‌رسانی ممکن است شامل تعهدات خاص برای ارائه اطلاعات نامنظم یا دوره‌ای درباره موضوعات مشخص به یک نهاد معین یا ارائه اطلاعات دقیق در مورد وقوع رویدادی خاص یا مجموعه‌ای از رویدادها، مانند یک حادثه، وضعیت اضطراری یا اعلام فعالیت باشد.

درخصوص مفهوم اصل اطلاع‌رسانی دیدگاه‌ها و دلایل متفاوتی وجود دارد که می‌تواند پاسخگوی این پرسش مهم باشد: چرا کشورها ممکن است در تبادل اطلاعات یا اطلاع‌رسانی به کشور دیگر مردد باشند؟ کشورها ممکن است درگیر فعالیت‌های خطرناکی باشند و کشف آن توسط سایر کشورها می‌تواند موجب ادعای مسئولیت یا مسئولیت‌پذیری آن کشور شود. برخی از فعالیت‌های کشورها یا اپراتورهای خصوصی مستقر در قلمرو آن‌ها ممکن است اسرار تجاری باشد که افشای آن‌ها می‌تواند مزیت نسبی دولت‌ها^۱ را به خطر بیندازد. اطلاعات مربوط به نحوه نظارت یا رسیدگی به یک مشکل زیست‌محیطی می‌تواند شامل تبادل دانش تجاری ارزشمند باشد. در موارد دیگر، افشای یک حادثه زیست‌محیطی می‌تواند بر شهرت دولت‌ها تأثیر منفی بگذارد. بنابراین، کشورها به‌جای اطلاع‌رسانی یا تبادل اطلاعات، تمایل بیشتری به پنهان کردن اطلاعات دارند، چه رسد به اینکه سایر کشورها را از محتوای واقعی اطلاعاتی که در اختیار دارند، مطلع کنند (Louka, 2006: 120).

دکترین و رویه قضایی بین‌المللی ماهیت این اصل را به‌عنوان یک «قاعده عرفی» پذیرفته‌اند. اصل اطلاع‌رسانی یا تبادل اطلاعات، یکی از عناصر اصلی بسیاری از معاهدات بین‌المللی است. دولت‌ها به‌صورت گسترده از درج این اصل در اسناد و موافقت‌نامه‌های بین‌المللی استفاده می‌کنند؛ به‌گونه‌ای که می‌توان گفت این اصل به یک قاعده حقوق بین‌الملل عرفی تبدیل شده است؛ برای مثال، این اصل در کنوانسیون راجع به حقوق استفاده‌های غیردیرین‌انوردی از منابع آبی بین‌المللی (۱۹۹۷) گنجانده شده است. کنوانسیون، افزون بر ارائه قواعد ماهیتی و اجرایی برای دولت‌ها در تقسیم منابع آب‌های بین‌المللی، سازوکارهای عملی مهمی را ازجمله همکاری در قالب وظیفه اطلاع‌رسانی برای اقدامات برنامه‌ریزی‌شده به دولت‌های دیگر معرفی کرده است. کمیسیون حقوق بین‌الملل نیز در پیش‌نویس مواد مربوط به «پیشگیری از آسیب‌های فرامرزی

۱. مزیت نسبی دولت‌ها در حقوق بین‌الملل، مفهومی است که می‌توان آن را از دیدگاه‌های مختلف تحلیل کرد، اما معمولاً به توانایی‌های نسبی یک دولت در مقایسه با سایر دولت‌ها در حوزه‌های خاص بازمی‌گردد. این مفهوم که از اقتصاد بین‌الملل و نظریه تجارت بین‌الملل برگرفته شده است، در حقوق بین‌الملل نیز کاربرد دارد. همچنین، مزیت نسبی می‌تواند تعیین‌کننده نقش و تعهدات یک کشور در معاهدات و سازمان‌های بین‌المللی باشد.

(۲۰۰۱)، «به‌ویژه در مواد ۸ و ۹، اصل اطلاع‌رسانی را مطرح کرده است.^۱ در تفسیر کمیسیون حقوق بین‌الملل از این کنوانسیون، اطلاع‌رسانی بخشی از تعهد عام پیشگیری است که در حقوق بین‌الملل عرفی تثبیت شده است (Birnie & Boyle, 2009: 511-518).

با این حال، برخی حقوق‌دانان استدلال می‌کنند که اگرچه دولت‌ها در بسیاری از اسناد و موافقت‌نامه‌ها، اصل تبادل اطلاعات یا اطلاع‌رسانی را به کار می‌برند، این امر بیشتر ناشی از یک الزام خاص معاهده‌ای است و نه به عنوان وجود یک قاعده کلی حقوق بین‌الملل عرفی که مستلزم اصل اطلاع‌رسانی باشد (Sands, 2003: 830). این اصل به عنوان اصلی مهم در حقوق بین‌الملل محیط‌زیست در منابع مختلف حقوق بین‌الملل، از جمله اسناد، معاهدات و کنوانسیون‌های گوناگون مورد تأکید قرار گرفته است. این موارد تنها بخشی از اسنادی هستند که مقرراتی درخصوص تبیین مفهوم اطلاع‌رسانی ارائه کرده‌اند: اعلامیه استکهلم ۱۹۷۲، ماده ۵ کنوانسیون ۱۹۷۹ ژنو در مورد آلودگی فرامرزی دوربرد هوا^۲، توصیه‌های سازمان توسعه و همکاری اقتصادی (OECD) درباره آلودگی‌های فرامرزی، به‌ویژه ماده ۸، کنوانسیون اطلاع‌رسانی ۱۹۸۶ آژانس بین‌المللی انرژی اتمی در مورد اطلاع‌رسانی زودهنگام وقوع یک حادثه هسته‌ای^۳، کنوانسیون ارزیابی اثرات زیست‌محیطی (EIA)^۴، کنوانسیون اسلو ۱۹۹۱ یا

۱. ماده ۸: «چنانچه دولت مبدأ دلایل معقولی برای باور به این امر داشته باشد که فعالیت‌های خطرناکی در قلمرو آن، خطر وارد ساختن آسیب فرامرزی قابل توجه را در پی دارد، باید بی‌درنگ دولتی را که احتمالاً متأثر خواهند شد، آگاه سازد و اطلاعات فنی موجود و سایر اطلاعات مرتبط درباره فعالیت مزبور، از جمله پیامدهای احتمالی فرامرزی آن را در اختیار آن‌ها قرار دهد».

ماده ۹: «دولت مبدأ، پس از انجام اطلاع‌رسانی و ارائه اطلاعات براساس ماده ۸، به درخواست هریک از دولت‌های احتمالاً متأثر و با هدف دستیابی به راه‌حل‌های قابل قبول درخصوص اقداماتی که باید برای پیشگیری از آسیب فرامرزی قابل توجه یا به حداقل رساندن خطر آن اتخاذ گردد، باید با آنان مشورت کند».

۲. اصل نوزدهم

۳. «طرف‌های متعاهد متعهد می‌شوند که از طریق همکاری‌های مناسب، برنامه‌های تحقیقاتی و توسعه‌ای در زمینه آلودگی فرامرزی دوربرد هوا را هماهنگ کنند. این همکاری شامل تبادل اطلاعات علمی، هماهنگ ساختن روش‌های اندازه‌گیری و ارزیابی اثرات آلودگی بر محیط‌زیست و سلامت انسان خواهد بود».

۴. «کشورها تا زمانی که اطلاعات لازم و زمان معقولی برای مشورت و تبادل اطلاعات با کشورهایی که تحت تأثیر فعالیت‌های زیست‌محیطی قرار می‌گیرند یا ممکن است تحت تأثیر قرار گیرند، نداشته باشند، باید از انجام پروژه‌ها یا فعالیت‌هایی که ممکن است خطر قابل توجهی برای آلودگی فرامرزی ایجاد کند، خودداری ورزند».

۵. «این معاهده وظیفه اطلاع‌رسانی به همه کشورهای آسیب‌دیده در مورد کشور مبدأ یک حادثه هسته‌ای را برعهده دارد. همچنین، دولت اخطاردهنده باید به درخواست‌های کشورهای متأثر برای ارائه اطلاعات بیشتر و مشورت پاسخ دهد».

۶. «این کنوانسیون دولت مبدأ را ملزم می‌کند که به دولت متأثرشده اطلاع دهد. وظیفه کشور مبدأ این است که فعالیت‌های آلاینده‌ای که ممکن است کشورهای دیگر را تحت تأثیر قرار دهد، اطلاع‌رسانی نماید».

کنوانسیون اسپو (ESPOO)^۱، اعلامیه ریو ۱۹۹۲^۲، کنوانسیون حقوق دریاها ۱۹۸۲^۳، کنوانسیون بازل^۴، کنوانسیون تنوع زیستی^۵، کنوانسیون ۱۹۹۷ سازمان ملل متحد دربارهٔ آبراه‌ها^۶، کنوانسیون وین برای حفاظت از لایهٔ اوزون^۷، کنوانسیون آرهوس ۱۹۹۸^۸ و سایر اسناد و معاهدات بین‌المللی (Louka, 2006: 121-123).

بنابراین، از مطالب پیش‌گفته، برمی‌آید که مفهوم اطلاع‌رسانی به‌عنوان یکی از اصول حقوق بین‌الملل محیط‌زیست، به تعهد دولت‌ها برای آگاه‌سازی سایر کشورها، سازمان‌های بین‌المللی یا جوامعی که از فعالیت‌ها یا حوادثی که ممکن است بر محیط‌زیست فرامرزی تأثیر بگذارند، اشاره دارد. همچنین، این اصل به‌منظور تضمین همکاری میان دولت‌ها و جامعهٔ بین‌المللی با هدف پیشگیری یا کاهش آسیب‌های زیست‌محیطی به‌کار گرفته می‌شود. این اصل، دولت‌ها را ملزم می‌کند تا اطلاعات مرتبط با فعالیت‌ها، خطرات یا حوادث زیست‌محیطی را به‌موقع و به شیوه‌ای شفاف در اختیار سایر دولت‌ها یا ذی‌نفعان قرار دهند.

۱. ماده ۳ مقرر می‌دارد: «هرگاه یک فعالیت پیشنهادی ممکن است تأثیرات زیست‌محیطی فرامرزی داشته باشد، کشور مبدأ موظف است در اسرع وقت کشورهای تحت‌تأثیر را مطلع سازند. این اطلاع‌رسانی باید قبل از اتخاذ تصمیم نهایی در مورد پروژه‌ها انجام شود».

۲. اصل نوزدهم

۳. ماده ۱۹۸ مقرر می‌دارد: «در صورت وقوع یا احتمال وقوع آلودگی دریاها که ممکن است به سایر کشورها آسیب برساند، هر کشور موظف است بدون تأخیر، مستقیماً یا از طریق سازمان‌های بین‌المللی، کشورهای در معرض خطر و سازمان‌های ذی‌ربط را از وقوع یا احتمال وقوع چنین آلودگی‌ای مطلع سازد».

۴. ماده ۱۷ مقرر می‌دارد: «در صورت وقوع حادثه‌ای در جریان انتقال برون‌مرزی یا دفع پسماندهای خطرناک که ممکن است برای سلامت انسان و محیط‌زیست خطرناک باشد، کشورهای عضو موظف‌اند بی‌درنگ کشورهای تحت‌تأثیر و دبیرخانه را مطلع کنند».

۵. ماده ۱۴ مقرر می‌دارد: «در صورت وقوع یا احتمال وقوع آسیب جدی به تنوع زیستی که ممکن است کشورهای دیگر را تحت‌تأثیر قرار دهد، کشور مربوطه موظف است کشورهای در معرض خطر و نهادهای بین‌المللی را بی‌درنگ مطلع سازد».

۶. ماده ۱۰ مقرر می‌دارد: «کشورهای ساحلی باید به یکدیگر اطلاع دهند اگر قصد اجرای پروژه‌هایی را در یک آبراه بین‌المللی دارند که ممکن است بر جریان‌ها، کیفیت آب یا دیگر ویژگی‌های زیست‌محیطی این آبراه اثر بگذارد».

۷. ماده ۴ مقرر می‌دارد: «دولت‌های عضو متعهد هستند که به تبادل اطلاعات علمی، فنی، زیست‌محیطی و حقوقی در زمینهٔ حفاظت از لایهٔ اوزون بپردازند».

۸. مواد ۴ و ۵ این کنوانسیون بر وظیفهٔ دولت‌ها در انتشار فعال اطلاعات زیست‌محیطی بدون نیاز به درخواست کتبی قبلی تأکید دارد. همچنین، دولت‌ها موظف‌اند اطلاعات زیست‌محیطی را که در اختیار دارند، به درخواست شهروندان و بدون نیاز به توجیه درخواست، ارائه دهند.

۲.۱. انواع اصل اطلاع‌رسانی

براساس نوع الزامات و تعهدات کشورها در اسناد بین‌المللی، می‌توان هفت نوع الزام به اطلاع‌رسانی را در موافقت‌نامه‌های بین‌المللی زیست‌محیطی طبقه‌بندی کرد:

۱. اطلاع‌رسانی پیشگیرانه^۱: دولت‌ها موظف‌اند پیش از اجرای پروژه‌ها یا فعالیت‌هایی که ممکن است تأثیرات زیست‌محیطی فرامرزی داشته باشند، اطلاعات کافی دربارهٔ این فعالیت‌ها را به سایر دولت‌ها و ذی‌نفعان ارائه دهند؛ مانند کنوانسیون اسلو درخصوص ارزیابی آثار زیست‌محیطی فرامرزی ۱۹۹۱.^۲

۲. اطلاع‌رسانی در شرایط اضطراری^۳: در صورت بروز حوادث زیست‌محیطی، مانند نشت مواد خطرناک، زلزله و آلودگی گسترده، دولت‌ها باید به سرعت اطلاعات مربوط به حادثه و اقدامات لازم را به کشورهای آسیب‌پذیر یا جامعهٔ بین‌المللی اطلاع دهند؛ مانند کنوانسیون آب‌های فرامرزی ۱۹۹۲.^۴

۳. شفافیت و دسترسی عمومی به اطلاعات^۵: دولت‌ها موظف‌اند اطلاعات محیط‌زیستی را به عموم مردم ارائه کنند تا امکان آگاهی و مشارکت در تصمیم‌گیری‌های زیست‌محیطی فراهم شود، مانند کنوانسیون آرهوس ۱۹۹۸^۶ (Hunter, 2015: 101-120).

۴. اطلاع‌رسانی دوره‌ای^۷: دولت‌ها موظف‌اند گزارش‌های دوره‌ای درخصوص وضعیت محیط‌زیست و اقدامات اجرایی خود را به نهادهای بین‌المللی یا منطقه‌ای ارائه دهند؛ مانند گزارش‌های ملی کشورهای عضو به نهادهای مرتبط با کنوانسیون تنوع زیستی^۸ (CBD).

۵. اطلاع‌رسانی در چهارچوب معاهدات و تعهدات بین‌المللی^۹: بسیاری از معاهدات زیست‌محیطی، دولت‌ها را موظف می‌کنند تا اطلاعات مرتبط با تعهدات خود را به سایر اعضا یا دبیرخانه‌های معاهدات ارائه دهند؛ مانند پروتکل کیوتو در زمینه کاهش گازهای گلخانه‌ای.^{۱۰}

1. Preventive Notification

2. Convention on Environmental Impact Assessment in a Transboundary context 1991.

3. Emergency Notification

4. Convention on the Protection and Use of Transboundary Watercourses and International Lakes or Helsinki Convention 1992.

5. Transparency and Public Access

6. Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-Making and Access to Justice in Environmental Matters 1998.

7. Periodic Reporting

8. Convention on Biological Diversity (CBD) 1992.

9. Treaty-Based Notification

10. Kyoto Protocol to the United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC) 1997.

۶. اطلاع‌رسانی درخصوص فناوری‌ها و نوآوری‌ها^۱: دولت‌ها باید اطلاعات مربوط به فناوری‌ها و نوآوری‌های مؤثر بر محیط‌زیست را به‌اشتراک بگذارند تا از بهترین راهکارها برای حفاظت از محیط‌زیست بهره‌برداری شود؛ مانند کنوانسیون تغییرات اقلیمی ۱۹۹۲^۲ (Sands, 2003: 831-833).

۷. اطلاع‌رسانی در چهارچوب محدودیت‌های محرمانگی: اصل محرمانگی بخشی از حق حاکمیت دولت‌ها بر اطلاعات و منابع خود است. درباره محیط‌زیست، دولت‌ها ممکن است اسنادی را به دلایلی محرمانه تلقی کنند، ازجمله مسائل مرتبط با امنیت ملی یا امور دفاعی (مانند اطلاعات مربوط به تأسیسات هسته‌ای، زیرساخت‌های حیاتی یا مناطق نظامی)، اسرار تجاری و صنعتی (مانند داده‌های مربوط به ترکیب مواد شیمیایی یا فرمول‌های تولید)، روابط بین‌المللی و تعهدات دیپلماتیک، حفاظت از حریم خصوصی اشخاص یا داده‌های شخصی. مهم‌ترین سند در این زمینه، ماده ۴ کنوانسیون آرهوس^۳ است که تصریح می‌کند: دولت‌ها موظف به ارائه اطلاعات زیست‌محیطی هستند، مگر در مواردی مشخص و استثنایی که افشای آن بر امنیت ملی تأثیر منفی بگذارد، روابط بین‌المللی را مختل کند، به اسرار تجاری مشروع آسیب برساند یا اطلاعات شخصی را فاش سازد (Gupta & Mason, 2014: 141-147).

۲. پیشینه تاریخی اصل اطلاع‌رسانی در رویه داوری بین‌المللی

نگرانی‌های فزاینده کشورهای صنعتی نسبت به خطرات جدی آلودگی محیط‌زیست در سطح جهانی، دولت‌ها را بر آن داشت تا در سال ۱۹۷۲ کنفرانس جهانی محیط‌زیست انسانی را برگزار کنند. این کنفرانس نخستین گردهمایی جهانی در حوزه محیط‌زیست بود. روند صنعتی شدن باعث بروز آلودگی‌ها شد و در برخی کشورها نگرانی‌های قابل توجهی درباره وضعیت محیط‌زیست شکل گرفت (رایبسون و کولاسوریا، ۱۳۹۰: ۳۰-۴۲). از آن زمان، یعنی از سال ۱۹۷۲ به بعد، تعداد زیادی کنوانسیون، معاهده و موافقت‌نامه زیست‌محیطی بین‌المللی دو یا چندجانبه منعقد شد که در تمامی این اسناد، اصول زیست‌محیطی، برنامه‌های تبادل اطلاعات یا اطلاع‌رسانی، نظارت و کنترل آلودگی و ارزیابی و مدیریت منابع زیست‌محیطی مورد تأکید قرار گرفت. به این ترتیب، تحول در نقش اطلاع‌رسانی در پاسخ جهانی به مسائل زیست‌محیطی از زمان کنفرانس ۱۹۷۲ استکهلم^۴ درباره محیط‌زیست انسانی آغاز شد. این تحول به‌طور گسترده در زمینه کنترل آلودگی

1. Technology and Innovation Notification

2. United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC) 1992.

3. Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-Making and Access to Justice in Environmental Matters (Aarhus Convention) 1998.

4. Stockholm Declaration on the Human Environment 1972.

و اهداف اولیه ارزیابی زیست‌محیطی اعمال گردید و بعدها این اصل به‌عنوان یکی از اصول مهم زیست‌محیطی در همکاری‌های معاهداتی بارها مطرح شد. ازجمله این اسناد می‌توان به اعلامیه ريو ۱۹۹۲^۱، کنوانسیون قطب جنوب ۱۹۵۹^۲، کنوانسیون لندن ۱۹۷۲^۳، کنوانسیون اوسپار ۱۹۹۲^۴، کنوانسیون ۱۹۸۶ آژانس بین‌المللی انرژی اتمی^۵، کنوانسیون حوادث صنعتی ۱۹۹۱^۶، پروتکل مونترال ۱۹۸۷ راجع به لایه اوزون^۷ و کنوانسیون بازل ۱۹۹۸^۸ اشاره کرد (20-Koivurova, 2014:30).

با این حال، اصل اطلاع‌رسانی نخستین بار در رویه داوری بین‌المللی در اختلاف میان اسپانیا و فرانسه، در قضیه «دریاچه لانو»^۹ مورد توجه قرار گرفت. این اختلاف به دلیل احداث تأسیسات صنعتی و نیروگاه برق آبی توسط فرانسه در رودخانه مرزی بین دو کشور بود. این پرونده در دیوان داوری که در سال ۱۹۵۶ در ژنو تشکیل شده بود، بررسی و رأی صادر شد و به‌طور عمده به موضوع اطلاع‌رسانی و اصول استفاده زیان‌بار از سرزمین پرداخته شد (موسوی، ۱۳۹۴: ۲۰-۲۱). در بخش حقایق این پرونده آمده است که فرانسه قصد داشت آب دریاچه لانو را برای تولید برق هدایت کند. این پروژه شامل تغییر مسیر موقت آب برای عبور از نیروگاه‌های فرانسه بود، اما آب پس از استفاده دوباره به همان رودخانه‌ای که به اسپانیا می‌رفت، بازمی‌گشت. اسپانیا مدعی بود که این اقدام نقض اصول حقوق بین‌الملل در استفاده از منابع آبی مشترک و معاهدات میان دو کشور است و معتقد بود فرانسه باید پیش از هرگونه تغییر در جریان آب‌های فرامرزی، رضایت اسپانیا را کسب کند. اما فرانسه ادعا کرد تا زمانی که مقدار و کیفیت آب ورودی به اسپانیا تغییر نکرده باشد، نیازی به دریافت رضایت قبلی ندارد (Lake Lanoux Case, 1957:1-5).

در قضیه دریاچه لانو، دیوان داوری، فرانسه را موظف به اطلاع‌رسانی و آگاه کردن همسایه خود (اسپانیا) از اقدامات و برنامه‌های خود درخصوص دریاچه و زیستگاه مشترک دو کشور (دریاچه مرزی لانو) دانست. دیوان داوری همچنین اعلام کرد که فرانسه می‌تواند حق خود را در بهره‌برداری از منابع طبیعی اعمال کند، ولی درعین حال نمی‌تواند منافع اسپانیا را نادیده بگیرد.

1. Rio Declaration on Environment and Development 1992.
2. Antarctic Treaty 1959.
3. London Convention on the Prevention of Marine Pollution by Dumping of Wastes and other Matter 1972.
4. OSPAR Convention for the protection of the Marine Environment of the North-East Atlantic 1992.
5. Convention on Early Notification of a Nuclear Accident 1986.
6. Convention on the Transboundary Effects of Industrial Accidents 1991.
7. Montreal Protocol on Substances that Deplete the Ozone Layer 1987.
8. Basel Convention on the Control of Transboundary Movements of Hazardous Wastes and Their Disposal 1989.
9. Lake Lanoux Case 1957.

از سوی دیگر، اسپانیا نیز حق دارد که رعایت حقوق و ملاحظه منافع خود را از فرانسه بخواهد. در نهایت، دیوان داوری به نفع فرانسه رأی داد و موارد زیر را اعلام کرد؛

(الف) پروژه فرانسه نقض حقوق بین‌الملل نیست؛ زیرا جریان آب به اسپانیا حفظ شده و هیچ تغییری در مقدار یا کیفیت آب ایجاد نشده است؛

(ب) فرانسه تعهد خود به اطلاع‌رسانی و مشورت با اسپانیا را رعایت کرده است؛

(ج) حقوق کشور بالادست در استفاده از منابع آبی مشترک محفوظ است؛ به شرطی که اصل آسیب‌ناپذیری و تعهد به همکاری رعایت شود (رمضانی قوام‌آبادی، ۱۳۸۶: ۶۵)؛

(د) اجرای پروژه پیشنهادی فرانسه بدون توافق قبلی با دولت اسپانیا، نقض مفاد معاهده ۱۸۶۶ میان دو کشور و موافقت‌نامه تکمیلی آن محسوب نمی‌شود؛

(ه) تعهد دولت‌ها به همکاری و اطلاع‌رسانی درباره پروژه‌هایی که بر آب‌های مشترک تأثیر می‌گذارند، ایجاب می‌کند که مشورت‌ها و مذاکرات بین دولت‌ها باید واقعی و با حسن‌نیت انجام شود، نه صرفاً تشریفاتی؛

(و) براساس مفاد معاهده ۱۸۶۶، دولت فرانسه موظف بوده است که اطلاعات کافی را در اختیار دولت اسپانیا قرار دهد و امکان مذاکره درباره پروژه را فراهم کند؛

(ز) در حقوق بین‌الملل، حق توسعه و بهره‌برداری از منابع طبیعی یک کشور باید با تعهدات بین‌المللی آن کشور متوازن باشد (Lake Lanoux Case, 1957: 14-20).

داوران موافق با رأی دیوان بر اصل حاکمیت سرزمینی فرانسه، ضمانت‌های کافی این کشور برای حفظ جریان آب، عدم الزام به کسب موافقت قبلی اسپانیا، ضرورت توسعه و استفاده بهینه از منابع طبیعی و عدم ایجاد خسارت به اسپانیا تأکید کرده‌اند.

در مقابل، داوران مخالف به مواردی مانند نقض اصل همکاری و توافق دوجانبه (براساس معاهده ۱۸۶۶)، ایجاد کنترل یک‌جانبه توسط فرانسه بر منابع آبی مشترک، تأثیرات منفی بر محیط‌زیست و کشاورزی اسپانیا و ضعف ضمانت‌های فنی فرانسه اشاره کرده‌اند (Lake Lanoux Case, 1957).

۳. اصل اطلاع‌رسانی و پیوند آن با سایر تعهدات بین‌المللی در آرای دیوان

بین‌المللی دادگستری

اصل اطلاع‌رسانی در حقوق بین‌الملل محیط‌زیست پیوند نزدیکی با سایر اصول این حوزه، ملاحظات اولیه انسانی و حاکمیت کشورها دارد. در این بخش، تعامل این اصل با سایر تعهدات بین‌المللی بیان شده است.

۳.۱. اصل اطلاع‌رسانی و پیوند آن با سایر اصول حقوق بین‌الملل محیط‌زیست

اصل اطلاع‌رسانی در حقوق بین‌الملل محیط‌زیست با دیگر اصول این حوزه پیوند نزدیکی دارد؛ ازجمله با اصل همکاری، اصل پیشگیری، اصل مسئولیت مشترک اما متفاوت، اصل مشارکت عمومی، اصل احتیاط و اصل مسئولیت عدم ایراد خسارت به محیط‌زیست کشورها. در ادامه، به‌طور موجز به ارتباط این اصل با اصول پیش‌گفته پرداخته خواهد شد.

نخستین اصلی که با اصل اطلاع‌رسانی تعامل زیادی دارد، اصل همکاری^۱ است و به‌نوعی می‌توان گفت که اصل اطلاع‌رسانی یکی از ارکان اساسی این اصل به‌شمار می‌رود. در چهارچوب اصل همکاری، بهره‌برداری منطقی و معقول از سرزمین و مدیریت منابع مشترک همچون منابع آبی فرامرزی و دریاچه‌های بین‌المللی، تغییرات آب‌وهوا و تنوع زیستی نیازمند همکاری‌های بین‌المللی است (پورهاشمی و همکاران، ۱۳۹۲: ۳). دولت‌ها برای پیشگیری از اختلافات زیست‌محیطی و مدیریت مشکلات مشترک، باید اطلاعات مربوط به مخاطرات زیست‌محیطی، مانند آلودگی‌های فرامرزی یا تغییرات اقلیمی را به‌اشتراک بگذارند. این امر بر اصل همکاری در حقوق بین‌الملل محیط‌زیست استوار است، اما این همکاری بدون وجود سازوکارهای مؤثر اطلاع‌رسانی نمی‌تواند به‌طور کامل اجرا شود.

در این راستا، دیوان دآوری مشترک در قضیه تریل اسملتر میان ایالات متحده آمریکا و کانادا در سال ۱۹۴۱^۲، درخصوص اصل همکاری بیان کرده است که طرفین اختلاف باید با یکدیگر همکاری کنند تا مسائل مربوط به خسارت‌های ناشی از آلودگی هوا را حل‌وفصل نمایند (Trail Smelter Case, RIAA, 1941:1905).

اطلاع‌رسانی یکی از ابزارهای اصلی اجرای اصل پیشگیری^۳ است. اصل پیشگیری یا اصل جلوگیری در حقوق بین‌الملل محیط‌زیست به این معنا است که باید پیش از تحقق خطرات قطعی زیست‌محیطی و وقوع صدمات ناشی از آن‌ها، از انجام اقدامات و فعالیت‌هایی که براساس شواهد علمی به محیط‌زیست آسیب می‌زنند، جلوگیری شود (رضوی‌نژاد، ۱۴۰۱: ۲). دولت‌ها با ارائه اطلاعات

1. Principle of Cooperation

۲. قضیه تریل اسملتر (Trail Smelter) از مهم‌ترین دعاوی حقوق بین‌الملل محیط‌زیست است که در دهه‌های ۱۹۳۰ و ۱۹۴۰ میلادی میان ایالات متحده آمریکا و کانادا مطرح شد. شرکت کانادایی تریل اسملتر در استان بریتیش کلمبیا و در حاشیه رودخانه کلمبیا یک کارخانه ذوب فلز داشت. در نتیجه فعالیت‌های ناشی از ذوب فلز و استخراج معدن از سال ۱۹۲۷ به بعد، حجم گسترده‌ای از سولفور در ایالت واشنگتن منتشر شد که به‌صورت باران‌های اسیدی بر روی زمین‌های کشاورزی، محیط انسانی و شهری این ایالت آثار مخرب فراوانی برجای گذاشت. به‌دنبال بروز این وقایع و خسارات پیش‌آمده، اختلاف میان دو کشور شدت یافت؛ به‌گونه‌ای که از سال ۱۹۲۸ تا ۱۹۳۵ ایالات متحده آمریکا شکایت علیه کانادا را مطرح کرد. در همان سال ۱۹۲۸، پس از مذاکرات، مسئله به کمیسیون مشترک بین‌المللی (International Joint Commission) با عضویت کارشناسان دو کشور ارجاع داده شد.

3. Prevention Principle

دقیق و به‌موقع می‌توانند از بروز آسیب‌های جدی به محیط‌زیست جلوگیری کنند؛ برای مثال، اطلاع‌رسانی دربارهٔ فعالیت‌های صنعتی یا پروژه‌هایی که ممکن است آثار زیست‌محیطی خطرناکی داشته باشند، می‌تواند به شناسایی و کاهش خطرات کمک کند. دیوان بین‌المللی دادگستری در قضیهٔ ساخت جادهٔ ساحلی (کاستاریکا علیه نیکاراگوئه، ۲۰۱۵) بیان کرد که اصل پیشگیری به‌عنوان یک قاعدهٔ مرسوم بوده و منشأ آن در تلاش دولت‌ها برای تحقق این اصل در قلمرو خودشان است؛ این وظیفهٔ هر کشوری است که از فعالیت‌هایی که خسارت‌های قابل‌توجهی به محیط‌زیست وارد می‌کند، باتوجه به تمام امکاناتی که در اختیار دارد، در منطقهٔ تحت صلاحیت خود، پیشگیری کند (ICJ Rep, 2015: 1-5).

اصل «مسئولیت مشترک اما متفاوت»^۱ از اصول بنیادین حقوق بین‌الملل محیط‌زیست است که از مفهوم «میراث مشترک بشریت»^۲ سرچشمه می‌گیرد. این اصل بر مسئولیت مشترک دولت‌ها برای حفاظت از محیط‌زیست تأکید دارد، اما درعین‌حال تفاوت تعهدات آن‌ها را باتوجه به اوضاع و شرایط، سهم هر کشور در ایجاد مشکلات زیست‌محیطی و توانایی‌های فنی و اقتصادی‌شان در رفع این مشکلات موردتوجه قرار می‌دهد (عبداللهی و معرفی، ۱۳۸۹: ۵).

براساس این اصل، کشورهای توسعه‌یافته به دلیل توانایی‌های بیشتر در جمع‌آوری و تحلیل اطلاعات، مسئولیت سنگین‌تری در زمینهٔ ارائهٔ اطلاعات و انتقال فناوری‌های زیست‌محیطی دارند. اطلاع‌رسانی در این زمینه ابزاری برای تحقق عدالت زیست‌محیطی و حمایت از کشورهای درحال توسعه به‌شمار می‌رود.

دیوان بین‌المللی دادگستری نیز در پروندهٔ «ساخت جادهٔ ساحلی» (کاستاریکا علیه نیکاراگوئه، ۲۰۱۵) بر ضرورت پایبندی کشورهای درحال توسعه به تعهدات زیست‌محیطی متناسب با ظرفیت‌هایشان تأکید کرده است؛ امری که بیانگر تحقق عملی اصل «مسئولیت مشترک اما متفاوت» در حقوق بین‌الملل محیط‌زیست است (ICJ Rep, 2015: 5-7).

اصل مشارکت عمومی^۳ از اصول مهم حقوق بین‌الملل محیط‌زیست است که در اعلامیهٔ ریو ۱۹۹۲ پیش‌بینی شده است. در اصل ۱۰ این اعلامیه آمده است: «بهتر است مسائل مربوط به

1. Common but Differentiated Responsibility Principle

۲. مفهوم میراث مشترک بشریت در حقوق بین‌الملل به مجموعه‌ای از منابع طبیعی، فرهنگی و زیست‌محیطی اشاره دارد که متعلق به تمامی انسان‌ها و نسل‌های آینده است. این مفهوم به این معناست که برخی منابع یا ویژگی‌های زمین آن‌چنان اهمیتی دارند که حفاظت و بهره‌برداری از آن‌ها باید در سطح جهانی و با همکاری کشورهای مختلف انجام شود؛ زیرا این منابع نمی‌توانند تحت مالکیت فردی یا ملی قرار گیرند. این مفهوم از اواخر دههٔ ۱۹۶۰ توسط پژوهشگران و دولتمردان (از جمله سفیر کشور مالت در سازمان ملل متحد، آروید پاردو) به‌طور عمیق مورد بحث قرار گرفت (برای آگاهی بیشتر، ر.ک: جمالی، حمیدرضا (۱۳۸۹). «میراث مشترک بشریت: مفهوم و کاربرد آن در حقوق بین‌الملل». *دانشنامهٔ حقوق و سیاست*، شمارهٔ ۱۴).

3. Public Participation Principle

محیط‌زیست با مشارکت همه شهروندان ذی‌ربط در سطحی مطلوب بررسی گردد. در سطح ملی، هر فرد باید به اطلاعاتی که مقامات عمومی در مورد محیط‌زیست در اختیار دارند، از جمله اطلاعات مربوط به مواد و فعالیت‌های خطرناک در منطقه، دسترسی کامل داشته باشد و در روند اتخاذ تصمیمات مشارکت نمایند. دولت‌ها باید با دادن اطلاعات به مردم، حساسیت و مشارکت عموم را تسهیل و تشویق نمایند (رمضانی قوام‌آبادی، ۱۳۸۸: ۱۰).

بنابراین، اطلاع‌رسانی پیش‌شرط تحقق مشارکت عمومی در تصمیم‌گیری‌های زیست‌محیطی است. این اصل تضمین می‌کند که شهروندان و گروه‌های مدنی بتوانند به اطلاعات زیست‌محیطی دسترسی داشته و در فرایندهای مرتبط با حفاظت از محیط‌زیست و ارزیابی آثار آن مشارکت کنند.

دیوان بین‌المللی دادگستری نیز در قضیه پاپ‌میلز (آرژانتین علیه اروگوئه، ۲۰۱۰) با تأکید بر اهمیت شفافیت و اطلاع‌رسانی عمومی در فرایند ارزیابی‌های زیست‌محیطی، تصریح کرده است که کشورها باید امکان مشارکت جوامع محلی را در تصمیم‌گیری‌های زیست‌محیطی فراهم آورند (ICJ Rep, 2010: 53-55).

اصل احتیاط^۱ از اصول بنیادین و بازدارنده در حقوق بین‌الملل محیط‌زیست است که در پرتو تحولات این شاخه از حقوق بین‌الملل شکل گرفته است. این اصل بر آن تأکید دارد که در صورت وجود خطر جدی یا برگشت‌ناپذیر برای محیط‌زیست، نبود قطعیت علمی کامل نباید بهانه‌ای برای تأخیر در اتخاذ اقدامات پیشگیرانه باشد (موسوی، ۱۳۹۴: ۱۵).

اصل اطلاع‌رسانی نقش مهمی در اجرای اصل احتیاط دارد؛ زیرا دسترسی به داده‌های زیست‌محیطی پیش‌شرط اتخاذ تصمیمات احتیاطی است. فراهم بودن اطلاعات کافی درباره وضعیت محیط‌زیست و خطرات احتمالی، اجرای اقدامات پیشگیرانه را ممکن می‌سازد. به این ترتیب، اطلاع‌رسانی سبب افزایش آگاهی عمومی و بین‌المللی نسبت به خطرات زیست‌محیطی شده و زمینه لازم را برای توجیه و اعمال اقدامات احتیاطی فراهم می‌کند.

در همین راستا، در پرونده سم‌پاشی هوایی (اکوادور علیه کلمبیا، ۲۰۰۸) در دیوان بین‌المللی دادگستری، دولت اکوادور استدلال کرد که کلمبیا باید براساس اصل احتیاط، عملیات سم‌پاشی را متوقف می‌کرد؛ زیرا احتمال آسیب جدی به محیط‌زیست و سلامت انسان‌ها وجود داشته است (ICJ Rep, 2010: 7-10).

آخرین اصلی که با اصل اطلاع‌رسانی پیوندی نزدیک دارد، اصل مسئولیت عدم ایراد خسارت به محیط‌زیست سایر کشورها یا اصل استفاده غیرزیان‌بار از سرزمین^۲ است. این اصل که ریشه

1. Precautionary Principle

2. The Principle of Non-harmful use of Land

در اصل حاکمیت سرزمینی و اصل همکاری بین‌المللی دارد، در قضیه تریل اسملتر (۱۹۳۸-۱۹۴۱) به رسمیت شناخته شد. براساس این اصل، هیچ کشوری نباید در قلمرو خود فعالیت‌هایی انجام دهد که موجب خسارت جدی و قابل‌توجه به محیط‌زیست سایر کشورها یا مناطق فراتر از صلاحیت ملی شود. دولت‌ها موظف‌اند اطمینان یابند که فعالیت‌های انجام‌شده در قلمرو یا مناطق تحت صلاحیت آن‌ها به محیط‌زیست دیگر کشورها آسیب وارد نکند (موسوی، ۱۳۹۴: ۲۵).

اطلاع‌رسانی به‌موقع نقشی کلیدی در پیشگیری از وقوع چنین خساراتی دارد؛ برای مثال، اگر فعالیتی در یک کشور -مانند سدسازی یا ساخت نیروگاه هسته‌ای- احتمال ایجاد خسارت برای محیط‌زیست کشور دیگر را داشته باشد، اطلاع‌رسانی اولیه و شفاف می‌تواند زمینه ارزیابی آثار زیست‌محیطی و اصلاح طرح‌ها را فراهم آورد.

در نتیجه، اصل اطلاع‌رسانی ابزاری برای اجرای اصل مسئولیت عدم ایراد خسارت است؛ زیرا اطلاع‌رسانی به سایر کشورها نشانه‌ای از حسن‌نیت دولت‌ها و تعهد آن‌ها به همکاری بین‌المللی در حفاظت از محیط‌زیست به‌شمار می‌رود.

۲.۳. اصل اطلاع‌رسانی و پیوند آن با ملاحظات انسانی و حاکمیت کشورها

اصل ملاحظات اولیه انسانی^۱ با اصل تعهد به اطلاع‌رسانی ارتباطی مستقیم دارد؛ زیرا خودداری دولت‌ها از اطلاع‌رسانی درباره فعالیت‌های صنعتی یا پروژه‌هایی که ممکن است آثار زیست‌محیطی خطرناکی داشته باشند، می‌تواند به نقض تعهدات انسانی نسبت به کشورهای آسیب‌دیده بینجامد.

اصل ملاحظات اولیه انسانی تأکید می‌کند که دولت‌ها حتی در زمان صلح نیز باید حداقل معیارهای بشردوستانه و ارزش‌های مشترک انسانی مانند کرامت انسان و حق حیات را رعایت کنند تا از وارد آمدن آسیب‌های جدی و غیرضروری به انسان‌ها جلوگیری شود (الهوتی نظری، ۱۳۸۹: ۲۳۵-۲۳۶).

دیوان بین‌المللی دادگستری نیز در پرونده کانال کورفو با احراز مسئولیت دولت آلبانی، به اصل ملاحظات اولیه انسانی استناد کرده است؛ موضوعی که در بخش بعدی به تفصیل مورد بررسی قرار می‌گیرد.

اصل تعهد به اطلاع‌رسانی پیوندی تنگاتنگ با مفهوم حاکمیت کشورها دارد. طبق بند اول ماده ۲ منشور سازمان ملل متحد^۲، حاکمیت دولت‌ها به‌صراحت به رسمیت شناخته شده و تلاش شده است تا این اصل با اهداف سازمان ملل متحد هماهنگ شود.

1. Elementary considerations of Humanity

۲. ماده (۱) ۲ منشور سازمان ملل متحد مقرر می‌دارد: «سازمان بر اصل تساوی حاکمیت تمامی اعضای آن استوار است».

در حقوق بین‌الملل، حاکمیت دولت‌ها به معنای حق هر دولت در اعمال صلاحیت بر قلمرو و اتباع خود است. با این حال این حق مطلق نیست و باید در چهارچوب تعهدات بین‌المللی هر دولت اعمال شود. به سخن دیگر، هر دولت موظف است نظمی در قلمرو خود برقرار کند که اجرای تعهدات بین‌المللی‌اش را تضمین نماید.

ارتباط اصل اطلاع‌رسانی با اصل حاکمیت کشورها در این است که دولت‌ها باید در قلمرو خود مراقبت لازم و شایسته را به‌جای آورند تا از سرزمینشان به‌عنوان وسیله‌ای برای وارد کردن خسارت به سایر کشورها یا اتباع آن‌ها استفاده نشود. همچنین، هر دولت موظف است در صورت آگاهی از وجود خطرات ناشی از فعالیت‌های خود یا سایر کشورها که ممکن است به دیگر کشورها زیان برسانند، آن را به‌موقع اطلاع دهد (الهویی نظری، ۱۳۸۹: ۲۳۸-۲۳۹).

۳.۳. اصل اطلاع‌رسانی در آرای دیوان بین‌المللی دادگستری

در این بخش، به بررسی مجموعه‌ای از آرا و قضایای دیوان بین‌المللی دادگستری پرداخته می‌شود که در آن‌ها اصل اطلاع‌رسانی مورد توجه و تأکید قرار گرفته است.

مطالعه این آرا نشان می‌دهد که دیوان در رویکرد خود نسبت به اصل اطلاع‌رسانی، روندی تکاملی و تدریجی را پیموده است؛ به‌گونه‌ای که از تعهد کلی به همکاری در دهه ۱۹۹۰، به قاعده‌ای عرفی و الزام‌آور همراه با ارزیابی آثار زیست‌محیطی در دهه ۲۰۱۰ و سرانجام به ابزاری برای تضمین پیشگیری و اجرای اصل احتیاط در دهه ۲۰۱۵ رسیده است.

۳.۳.۱. اصل اطلاع‌رسانی و ملاحظات اولیه انسانی: پرونده کانال کورفو (انگلستان علیه

آلبانی: ۱۹۴۹)

دیوان بین‌المللی دادگستری در سال ۱۹۴۹، اصل تعهد به اطلاع‌رسانی را به‌صورت کلی در پرونده کانال کورفو (انگلستان علیه آلبانی) موردتوجه قرار دارد. اگرچه این پرونده، مستقیماً یک دعوی زیست‌محیطی محسوب نمی‌شود، اما نقش مهمی در تکوین تاریخی اصل اطلاع‌رسانی در حقوق بین‌الملل ایفا کرده است.

در تاریخ ۱۵ مه ۱۹۴۶، کشتی‌های جنگی انگلیس هنگام عبور از تنگه کورفو در آب‌های ساحلی کشور آلبانی هدف آتشبارهای ساحلی قرار گرفتند. چند ماه بعد، در ۲۲ اکتبر همان سال، دو کشتی جنگی انگلیسی در همان منطقه با مین‌های دریایی برخورد کردند که انفجار آن‌ها موجب خسارت شدید به کشتی‌ها و کشته شدن ۴۴ تن از افسران و دریانوردان انگلیسی شد. انگلستان با طرح شکایت در شورای امنیت، آلبانی را متهم کرد که یا خود اقدام به مین‌گذاری

کرده یا از وجود مین‌ها آگاه بوده ولی به بریتانیا هشدار نداده است.^۱ شورای امنیت نیز توصیه کرد که موضوع برای رسیدگی به دیوان بین‌المللی دادگستری ارجاع شود.

دیوان در بررسی پرونده، دو پرسش اصلی را مطرح کرد:

۱. آیا آلبانی در قبال خسارات وارد شده مسئول است؟

۲. آیا آلبانی موظف بوده است اطلاعات مربوط به خطر مین‌های دریایی را به بریتانیا و سایر

کشورها اطلاع دهد؟ (کوک دین و همکاران، ۱۳۸۶: ۱۱۷۵)

به‌دلیل ماهیت فنی و تخصصی پرونده، دیوان تصمیم گرفت موضوع را به گروهی از کارشناسان نظامی دریایی^۲ ارجاع دهد تا عملیات مین‌گذاری را بررسی کنند. در نهایت، دیوان با یازده رأی موافق در برابر پنج رأی مخالف، دولت آلبانی را مسئول خسارات ناشی از انفجار مین‌ها تشخیص داد.

دیوان تصریح کرد که آلبانی به‌عنوان دولت ساحلی موظف بود کشتی‌های عبوری را از خطر مین‌ها آگاه سازد. این وظیفه براساس اصول کلی حقوق بین‌الملل، قواعد بشردوستانه و تعهدات ناشی از آزادی ناوبری دریایی قرار دارد.

دیوان تأکید کرد که آلبانی نه‌تنها پیش از وقوع حادثه هیچ هشدار یا اطلاعیه‌ای صادر نکرده بود، بلکه به‌رغم آگاهی از وجود مین‌ها و داشتن زمان کافی برای اطلاع‌رسانی به دیگر کشورها، در انجام این وظیفه کوتاهی کرده است. ازاین‌رو، دیوان نتیجه گرفت که آلبانی اصول اولیه حقوق بین‌الملل را نقض کرده و به دلیل عدم اطلاع‌رسانی به‌موقع مسئول شناخته می‌شود.

۱. دولت انگلستان ادعا کرد که دیوان براساس ماده (۱) ۳۶ اساسنامه خود صلاحیت رسیدگی به این دعوا را دارد؛ زیرا شورای امنیت سازمان ملل توصیه کرده بود که این اختلاف به دیوان ارجاع شود. در مقابل، دولت آلبانی اعتراض مقدماتی خود را بر این اساس مطرح کرد که انگلستان نمی‌توانسته به‌طور یک‌جانبه این دعوا را به دیوان ارجاع دهد و اینکه توصیه شورای امنیت الزام‌آور نیست. بااین‌حال، دیوان بین‌المللی دادگستری با رد اعتراض مقدماتی آلبانی، اعلام کرد که این دولت در نامه‌ای به دیوان در ۲ ژوئیه ۱۹۴۷ صلاحیت دیوان را پذیرفته و این پذیرش، ایرادات شکلی و صلاحیتی را منتفی می‌کند (برای آگاهی بیشتر، ر.ک: Corfu Channel Case, ICJ Reports, Preliminary Objection, 1949, 15-30).

۲. سه کارشناس؛ فرمانده جی بول (از نیروی دریایی نروژ)، فرمانده اس. آ. فورشل (از نیروی دریایی سوئد) و ناخدا دوم اس. جی. الفریش (از نیروی دریایی هلند) موظف شدند تا درباره ویژگی‌های فنی مین‌ها، نحوه مین‌گذاری و امکان رؤیت این عملیات از سواحل آلبانی تحقیق کنند. این گروه دو گزارش ارائه داد. گزارش نخست در ۸ ژانویه ۱۹۴۹ شامل بررسی‌های اولیه درباره ویژگی‌های مین‌های یافت‌شده در کانال کورفو بود. گزارش دوم نیز در ۸ فوریه ۱۹۴۹، براساس مشاهدات میدانی در مناطق سینیک (یوگسلاوی) و ساراندا (آلبانی) تنظیم شد (برای آگاهی بیشتر، ر.ک: Corfu Channel Case, ICJ Reports, Preliminary Objection, 1949, 9).

در نهایت، دیوان در رأی خود اعلام کرد که اصل اطلاع‌رسانی ایجاب می‌کند دولت‌ها در صورت آگاهی از خطرات بالقوه‌ای که ممکن است به دیگر کشورها آسیب برساند، اقدامات لازم برای تبادل و انتقال اطلاعات را به‌موقع انجام دهند (ICJ Rep, 1949: 10-27).

دیوان بین‌المللی دادگستری در این پرونده، نوعی پیوند میان اصل تعهد به اطلاع‌رسانی و اصل ملاحظات اولیه انسانی را نیز مورد تأکید قرار داد. دیوان تصریح کرد هر دولتی که از وجود خطر جدی برای جان انسان‌ها در آب‌های تحت حاکمیت خود آگاه است، براساس ملاحظات اولیه انسانی موظف است سایر دولت‌ها را از این خطر مطلع سازد. این تعهد، فارغ از وجود یا فقدان هرگونه تعهد قراردادی، به‌عنوان یک اصل عام در حقوق بین‌الملل شناخته می‌شود (ICJ Rep, 1949: 22-31).

۳.۳.۲. اصل اطلاع‌رسانی و حفاظت از محیط‌زیست

۳.۳.۲.۱. پرونده مشروعیت تهدید یا استفاده از سلاح اتمی (درخواست مجمع عمومی سازمان ملل: ۱۹۹۶)

در ۸ ژوئیه ۱۹۹۶، دیوان بین‌المللی دادگستری نظر مشورتی خود را درباره مشروعیت یا عدم مشروعیت تهدید یا استفاده از سلاح‌های هسته‌ای صادر کرد. درخواست صدور نظر مشورتی از سوی دیوان به برخی سازمان‌های غیردولتی، فعالان صلح و دولت‌های غیرهسته‌ای و غیرمتعهد بازمی‌گشت که موضوع را از طریق مجمع عمومی سازمان ملل و مجمع سازمان بهداشت جهانی دنبال می‌کردند.

مجمع عمومی سازمان بهداشت جهانی در مه ۱۹۹۳ از دیوان پرسید: «باتوجه به آثار بهداشتی و زیست‌محیطی سلاح‌های هسته‌ای، آیا به‌کارگیری این سلاح‌ها توسط یک دولت در جنگ یا مخاصمه مسلحانه، نقض تعهدات آن دولت طبق حقوق بین‌الملل، ازجمله اساسنامه سازمان بهداشت جهانی محسوب می‌شود؟».

دیوان با استناد به ماده (۱) ۶۵ اساسنامه و (۲) ۹۶ منشور سازمان ملل، برای صدور رأی مشورتی سه شرط را لازم می‌دانست:

۱. اختیار مجمع عمومی برای درخواست رأی مشورتی؛

۲. حقوقی بودن موضوع؛

۳. ارتباط موضوع با قلمرو فعالیت‌های سازمان.

دیوان در این پرونده، شرط اول و دوم را احراز کرد، اما معتقد بود شرط سوم وجود ندارد

(الهبویی نظری، ۱۳۸۹: ۱۲۸-۱۲۹).

یک سال و نیم بعد، در دسامبر ۱۹۹۴، مجمع عمومی سازمان ملل از دیوان خواست نظر مشورتی خود را سریعاً اعلام کند و پرسید: «آیا تهدید یا به‌کارگیری سلاح‌های هسته‌ای در هیچ وضعیتی، طبق حقوق بین‌الملل مجاز است؟»

در این پرونده، دو دیدگاه متفاوت دربارهٔ صلاحیت دیوان برای پاسخ به پرسش‌ها مطرح شد. طرفداران قانونی بودن توسل به سلاح هسته‌ای، صلاحیت دیوان را مورد مناقشه قرار دادند و استدلال کردند که سازمان بهداشت جهانی اصولاً صلاحیت طرح چنین پرسشی را نداشته است و پرسش مجمع عمومی نیز مبهم و غیرقابل رسیدگی است.

در مقابل، دولت‌های مخالف مشروعیت سلاح‌های هسته‌ای پافشاری می‌کردند که دیوان باید به هر دو پرسش پاسخ دهد؛ زیرا موضوع سلاح هسته‌ای از سال ۱۹۸۳ در دستور کار سازمان بهداشت جهانی قرار داشته و هر دو پرسش حقوقی در چهارچوب مفاد ماده ۹۶ منشور سازمان ملل قرار دارند.

دیوان با سیزده رأی موافق در برابر یک رأی مخالف، ضمن رد ایرادات مربوط به عدم صلاحیت و غیرقابل رسیدگی بودن درخواست مجمع عمومی، پیشنهاد‌های مبنی بر عدم پاسخگویی را مردود دانست. اما در همان پرونده، با یازده رأی موافق در برابر سه رأی مخالف، مقرر داشت که نمی‌تواند به پرسش مشابه سازمان بهداشت جهانی پاسخ دهد؛ زیرا موضوع خارج از قلمرو فعالیت‌های آن سازمان است و مطابق بند ۲ ماده ۹۶ منشور، در چهارچوب وظایف سازمان قرار نمی‌گیرد (البرزی ورکی، ۱۳۸۳: ۲۵-۵۰).

هرچند دیوان در این پرونده به‌طور خاص و مستقیم از اصل اطلاع‌رسانی سخن نگفته است، تحلیل رأی نشان می‌دهد که اطلاع‌رسانی در استفاده از سلاح‌های هسته‌ای، به‌ویژه باتوجه به آثار زیست‌محیطی و انسانی گستردهٔ این سلاح‌ها، یکی از عناصر مهم حقوق بین‌الملل محیط‌زیست و حقوق بشردوستانه محسوب می‌شود.

دیوان در این رأی بیان کرد که استفاده از سلاح‌های هسته‌ای موجب آلودگی زیست‌محیطی گسترده، خسارات انسانی و اثرات طولانی‌مدت فرامرزی می‌شود. بنابراین، دولت‌ها موظف‌اند هنگام برنامه‌ریزی یا استفاده از تسلیحات با آثار وسیع و برگشت‌ناپذیر، سایر دولت‌ها و جامعهٔ بین‌المللی را مطلع کنند.

۱. براساس این ماده، مجمع عمومی یا شورای امنیت می‌توانند دربارهٔ هر مسئلهٔ حقوقی از دیوان بین‌المللی دادگستری درخواست نظر مشورتی نمایند (بند ۱). سایر ارکان ملل متحد و مؤسسات تخصصی نیز در صورتی که چنین اجازه‌ای را از مجمع دریافت کرده باشند، می‌توانند در مورد مسائل حقوقی مطروحه در حدود فعالیت‌هایشان از دیوان درخواست نظر مشورتی نمایند (بند ۲).

دیوان همچنین تأکید کرد که دولت‌ها متعهد به رعایت اصول بنیادین محیط‌زیست در فعالیت‌های خود هستند^۱ و این تعهد شامل اطلاع‌رسانی دربارهٔ خطرات ناشی از این فعالیت‌ها نیز می‌شود، به‌ویژه در زمانی که ممکن است سایر کشورها تحت تأثیر قرار گیرند. در نهایت دیوان تصریح کرد که دولت‌ها باید از اقداماتی که ممکن است به محیط‌زیست آسیب برساند خودداری کنند (ICJ Rep, 1996:35-37).

در این پرونده، قضات مخالف رأی دیوان، از جمله *ویرامانتری*^۲ و *کوروما*^۳، ضمن تأکید بر قاعدهٔ عرفی الزام‌آور بودن حفاظت از محیط‌زیست، بر اهمیت اطلاع‌رسانی زیست‌محیطی، به‌ویژه درخصوص پیامدهای خطرناک و بلندمدت استفاده از سلاح‌های هسته‌ای، تأکید کردند و خواستار اعمال تدابیر پیشگیرانه و اطلاع‌رسانی مناسب به کشورهای درگیر و جامعهٔ جهانی شدند (ICJ Rep, 1996:2&32).

در مقابل، قضات موافق، از جمله *شوبیل*^۴ و *ودا*^۵، نگرشی محافظه‌کارانه‌تر داشتند و معتقد بودند که در شرایط اضطراری، دولت‌ها باید آزادی عمل بیشتری داشته باشند و الزام به اطلاع‌رسانی دربارهٔ استفاده از سلاح‌های هسته‌ای یا تهدید به استفاده از آن، می‌تواند مانعی غیرضروری برای تصمیم‌گیری‌های راهبردی ایجاد کند (ICJ Rep Annexes, 1996:226-230).

۳.۲.۳. پروندهٔ برنامهٔ هسته‌ای (استرالیا و نیوزلند علیه فرانسه: ۱۹۷۴)

از دههٔ ۱۹۶۰، فرانسه آزمایش‌های هسته‌ای جوی را در مناطق اطراف جنوب اقیانوس آرام انجام می‌داد. دولت‌های استرالیا و نیوزلند مدعی شدند این آزمایش‌ها موجب انتشار مواد رادیواکتیو در محیط شده و خطرات جدی برای محیط‌زیست، منابع طبیعی و سلامت مردم منطقه ایجاد کرده است. آن‌ها همچنین فرانسه را متهم کردند که به تعهدات بین‌المللی خود در پیشگیری از خسارات فرامرزی و اطلاع‌رسانی دربارهٔ خطرات عمل نکرده است.

در پی این ادعاها، دولت‌های استرالیا و نیوزلند در تاریخ ۹ مه ۱۹۷۳ شکایتی علیه فرانسه در دیوان بین‌المللی دادگستری مطرح کردند. دولت نیوزلند از دیوان درخواست قضاوت نمود و اعلام کرد که آزمایش‌های هسته‌ای موجب بارش مواد رادیواکتیو شده و طبق حقوق بین‌الملل، حقوق نیوزلند را نقض می‌کند.

۱. دیوان در این رأی بیان کرد: «محیط‌زیست مفهومی انتزاعی نیست، بلکه فضای زندگی، کیفیت حیات و سلامت انسان‌ها، از جمله نسل‌های آینده را دربرمی‌گیرد».

2. Weeramantry

3. Koroma

4. Schwebel

5. Oda

دیوان در رأی خود با نه رأی موافق در برابر شش رأی مخالف احرار کرد که دعوای نیوزلند موضوعیت خود را از دست داده است و بنابراین لزومی ندارد دیوان حکمی صادر کند. دیوان در ادامه توضیح داد که چون دولت فرانسه تعهد کرده است از انجام آزمایش‌های هسته‌ای بعدی در اقیانوس آرام خودداری کند، خواسته نیوزلند برآورده شده و اختلافی باقی نمانده است که نیازمند رسیدگی دیوان باشد.^۱

دولت استرالیا نیز به سرنوشتی مشابه دچار شد. دیوان باتوجه به تعهد فرانسه و متنی شدن موضوع اختلاف در زمان استماع دعوا، به ماهیت دعوا وارد نشد (مشکات و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۷۵-۱۹۳). در این پرونده، دیوان ضمن بررسی اظهارات طرفین تأکید کرد که دولت‌ها باید در فعالیت‌هایی که ممکن است به دیگر کشورها یا مناطق بین‌المللی آسیب برساند، به مسئولیت‌های خود عمل کنند. هرچند دیوان به‌طور خاص و مستقیم به موضوع اطلاع‌رسانی نپرداخت؛ زیرا فرانسه در طول رسیدگی متعهد به توقف آزمایش‌های جوی شد و پرونده بدون صدور حکم قطعی مختومه گردید. اما تصریح کرد که فرانسه آزمایش‌های هسته‌ای خود را بدون ارائه اطلاعات کافی درباره تأثیرات زیست‌محیطی احتمالی و بدون مشورت با دولت‌های منطقه‌ای انجام داده است.

دیوان بیان کرد: «کشورها نباید فعالیت‌هایی انجام دهند که ممکن است به محیط‌زیست آسیب برساند، بدون اینکه اطلاعات کافی درباره خطرات احتمالی آن ارائه شود». همچنین دیوان تأکید کرد که عدم ارائه اطلاعات کافی می‌تواند به‌عنوان نقض تعهدات بین‌المللی تلقی شود؛ زیرا سایر کشورها حق دارند بدانند که اقدامات یک دولت چه تأثیری بر محیط‌زیست جهانی دارد.

قضات مخالف^۲ رأی دیوان بر ضرورت اطلاع‌رسانی مؤثر، مشورت با کشورهای آسیب‌دیده و جلوگیری از اقدامات یک‌جانبه بدون هماهنگی بین‌المللی تأکید داشتند و استدلال کردند که مختومه شدن پرونده نباید فرانسه را از این تعهدات معاف کند (ICJ Rep, 1973&1974: 58-59).

۳.۳.۳ اصل اطلاع‌رسانی و حسن همکاری و حسن هم‌جواری

۳.۳.۳.۱ پرونده گابچیکو-ناگیماروس (مجارستان علیه چکسلواکی: ۱۹۹۷)

قضیه گابچیکو-ناگیماروس میان مجارستان و چکسلواکی به اختلاف درخصوص اجرای قرارداد ۱۹۷۷ بین دو کشور مربوط بود. موضوع این قرارداد احداث مشترک مجموعه‌ای از آب‌بندها و

۱. اهمیت رأی دیوان در این پرونده از این نظر قابل‌توجه است که اگر دولتی پیش از صدور رأی دیوان، تعهدی را بپذیرد که عملاً هدف طرف مقابل را محقق سازد، ممکن است دیوان دیگر نیازی به بررسی ماهوی پرونده نداشته باشد.
۲. قضات مخالف عبارت بودند از: اونیو اما، دیلارد، خیمنس دی آرچاگا، سرهمفری والداک، دکاسترو و گارفیلد بارویک.

سدها بر رودخانه دانوب برای تولید برق آبی، بهبود ناوبری و کنترل سیلاب بود. مجارستان در سال ۱۹۸۹، در پی بروز نگرانی‌ها و انتقادات زیست‌محیطی داخلی، عملیات مربوط به بخش خود را متوقف و سرانجام در سال ۱۹۹۲ قرارداد را فسخ کرد. دولت مجارستان استدلال کرد که خطرات زیست‌محیطی ناشی از اجرای طرح -از جمله کاهش جریان آب، افت کیفیت آن و نابودی جانداران و گیاهان رودخانه‌ای- غیرقابل پذیرش است. در واکنش، چکسلواکی به صورت یک‌جانبه مسیر رود دانوب را منحرف و طرح جدیدی به نام Variant C را جایگزین پروژه اولیه کرد (عزیزی و موسوی، ۱۳۹۵: ۱۱۲).

دیوان بین‌المللی دادگستری مأمور شد به این پرسش‌ها پاسخ دهد که آیا مجارستان حق توقف پروژه را داشته است؟ آیا چکسلواکی مجاز به اجرای Variant C بوده است؟ آیا فسخ قرارداد از سوی مجارستان معتبر است؟

دیوان درباره ادعای اول اعلام کرد که مجارستان با تعلیق یک‌جانبه عملیات پروژه، قرارداد را نقض کرده است و نمی‌تواند برای توجیه این اقدام، به عذر ضرورت «رعایت ملاحظات زیست‌محیطی» استناد کند.

در مورد ادعای دوم تصریح کرد که اقدام چکسلواکی در اجرای Variant C و محروم کردن مجارستان از «سهم معقول و منصفانه» در استفاده از آب دانوب، غیرقانونی بوده است.

سرانجام دیوان حکم کرد که فسخ قرارداد از سوی مجارستان بی‌اعتبار است. یکی از نکات مهم رأی دیوان، تأکید بر اصل اطلاع‌رسانی و مشورت بود. دیوان تصریح کرد که این اصول، به‌ویژه در پروژه‌های مشترک یا فعالیت‌های دارای آثار فرامرزی، اهمیت حیاتی دارند. چکسلواکی بدون اطلاع‌رسانی و توافق با مجارستان، مسیر رودخانه را براساس طرح جدید تغییر داده بود؛ اقدامی که مغایر با اصول همکاری، حسن هم‌جواری و استفاده منصفانه و معقول از منابع مشترک تلقی شد.

دیوان همچنین اعلام کرد که اطلاع ندادن و مشورت نکردن چکسلواکی، نقض تعهدات بین‌المللی آن کشور و مغایر با مفاد معاهده ۱۹۷۷ میان طرفین است. در این پرونده، اصل اطلاع‌رسانی مستقیماً با اصل پیشگیری در حقوق بین‌الملل محیط‌زیست مرتبط دانسته شد. دیوان تأکید کرد که کشورهای ذی‌نفع در منابع مشترک باید اطلاعات کافی درباره آثار اقدامات خود ارائه دهند تا از بروز خسارات زیست‌محیطی جلوگیری شود (ICJ Rep, 1997: 1-14).

دیوان در رأی خود تصریح کرد که هریک از طرفین باید خسارات وارد شده به طرف دیگر را جبران کنند. از این رو، مجارستان موظف است خسارات ناشی از تعلیق و ترک پروژه را به اسلواکی بپردازد و در مقابل، اسلواکی نیز باید خسارات ناشی از اجرای یک‌جانبه طرح Variant C را به

مجارستان جبران کند. دیوان همچنین مقرر کرد که حساب‌های مربوط به ساخت و بهره‌برداری از پروژه باید براساس مفاد معاهده ۱۹۷۷ تسویه شوند.

افزون‌براین، دیوان تأکید کرد که هنجارهای جدید شکل‌گرفته در حقوق بین‌الملل محیط‌زیست با اجرای معاهده ۱۹۷۷ ارتباط دارند و طرفین می‌توانند با توافق متقابل، این هنجارها را از طریق اجرای مواد معاهده در آن بگنجانند (ICJ Rep, 1997:5-9).^۱

قضات موافق رأی دیوان، از جمله شی جیونگ^۲، پاتاک^۳ و ویرامانتری^۴، بر تعهد دولت‌ها به اطلاع‌رسانی، مشورت و انجام ارزیابی اثرات زیست‌محیطی در پروژه‌های مشترک یا دارای آثار فرامرزی تأکید کردند. در مقابل، قضات مخالف مانند ورشتین^۵ و کوروما^۶ بر این باور بودند که دیوان می‌بایست معیارهای دقیق‌تری برای اطلاع‌رسانی تعیین و الزام قوی‌تری نسبت به اقدامات اسلوواکی اعمال می‌کرد (ICJ Rep, 1997:10-14).

۲.۳.۳. پرونده کارخانه‌های خمیر کاغذ یا پاپ میلز (آرژانتین علیه اروگوئه: ۲۰۱۰)

رودخانه اروگوئه طبق معاهده ۱۹۷۵ مونته‌ویدئو میان آرژانتین و اروگوئه، به‌عنوان منبعی مشترک شناخته شده بود. این معاهده چهارچوبی برای استفاده پایدار از رودخانه و حفاظت از محیط‌زیست آن تعیین می‌کرد.

در تاریخ ۴ مه ۲۰۰۶، دولت آرژانتین علیه اروگوئه نزد دیوان بین‌المللی دادگستری طرح دعوا کرد و مدعی شد که اروگوئه بدون اطلاع‌رسانی و مشورت با کمیسیون مشترک دو کشور (CARU)^۷ و در نقض معاهده ۱۹۷۵، اقدام به احداث کارخانه‌های کاغذسازی کرده است. آرژانتین نگرانی خود را نسبت به آثار زیست‌محیطی احتمالی این پروژه‌ها اعلام کرد و از دیوان خواست اروگوئه را به توقف اقدامات ناقض معاهده و پرداخت غرامت ملزم سازد.

۱. دیوان در این رأی پنج نکته مهم را مورد تأکید قرار داد: ۱- الزام به همکاری در مذاکرات؛ ۲- تأکید بر اجرای معاهده با رویکردی انعطاف‌پذیر؛ ۳- لزوم همکاری در مدیریت منابع مشترک آب؛ ۴- مسئولیت مشترک در حفاظت از محیط‌زیست؛ ۵- ضرورت ایجاد یک رژیم عملیاتی مشترک.

2. Shi Jiuyong
3. Swarup Pathak
4. Weeramantry
5. Vereshchetin
6. Koroma

۷. کمیسیون مشترک (River Uruguay Administrative Commission) CARU برای مدیریت و نظارت بر استفاده و حفاظت از رودخانه اروگوئه میان کشورهای آرژانتین و اروگوئه تشکیل شده است. این کمیسیون براساس معاهده‌ای که در سال ۱۹۷۵ به امضا رسید، موظف است بر مسائل مربوط به محیط‌زیست، منابع آبی و استفاده از رودخانه اروگوئه به‌عنوان مرز طبیعی میان دو کشور، نظارت کند.

دیوان، ادعاهای آرژانتین را به دو بخش شکلی و ماهوی تقسیم کرد و در رأی خود، نقض تعهدات شکلی اروگوئه را مبنی بر اطلاع‌رسانی و مشورت با آرژانتین پیش از صدور مجوز و آغاز ساخت کارخانه‌ها - که مطابق اساسنامه ۱۹۷۵ الزامی بود - تأیید کرد (دقیقی و دربندی، ۱۴۰۲: ۵).

دیوان تأکید کرد که اروگوئه موظف بوده است پیش از اجرای هر پروژه‌ای که ممکن است تأثیرات زیست‌محیطی بر رودخانه داشته باشد، موضوع را به کمیسیون مشترک رودخانه اروگوئه (CARU) اطلاع دهد و تا دریافت نظر یا تصویب این کمیسیون، از اجرای پروژه خودداری کند. به تصریح دیوان، تعهدات اطلاع‌رسانی، مشورت و مذاکره، ابزارهایی برای تحقق هدف ماده اول معاهده ۱۹۷۵ هستند و هنگامی که موضوع منابع مشترک، مانند رودخانه اروگوئه، در میان باشد، این تعهدات اهمیت ویژه‌ای می‌یابند؛ زیرا حفاظت از چنین منابعی تنها از طریق همکاری نزدیک و مستمر میان کشورهای ساحلی ممکن است.

دیوان همچنین خاطرنشان کرد که اروگوئه در این مورد، اطلاع‌رسانی کافی، همکاری و مشورت مؤثر با آرژانتین انجام نداده است. افزون‌براین، دیوان تصریح کرد که تعهد به اطلاع‌رسانی بخش بنیادین فرایندی است که طرفین را به مشورت و ارزیابی خطرات احتمالی پروژه وامی‌دارد و زمینه‌ای برای مذاکره درباره تغییرات لازم جهت کاهش یا رفع آن خطرات فراهم می‌کند (ICJ Rep, 2010: 1-43).

قضات موافق دیوان، از جمله کوروما و شیو جیونگ، در نظرهای خود تأکید کردند که هرچند اروگوئه برخی اطلاعات را به آرژانتین منتقل کرده بود، اما این اقدام پس از آغاز پروژه انجام شد، نه پیش از آن. این امر را آنان مغایر با تعهدات بین‌المللی در زمینه اطلاع‌رسانی و مشورت پیش از اقدام دانستند و بیان کردند که چنین کوتاهی‌ای، روند اعتمادسازی و همکاری پیش‌بینی‌شده در معاهده ۱۹۷۵ را تضعیف کرده است.

سرانجام دیوان اعلام کرد که اروگوئه با نقض اصل اطلاع‌رسانی و عدم مشورت با آرژانتین، تعهدات خود تحت معاهده ۱۹۷۵ را نقض کرده است.^۱ باین‌حال، دیوان تصریح کرد که آرژانتین نیز نتوانسته است اثبات کند که فعالیت کارخانه‌های کاغذسازی آثار مخرب زیست‌محیطی داشته است و در نتیجه، حقی جهت دریافت خسارت برای دولت آرژانتین ایجاد نمی‌شود.

۱. دیوان در این رأی یادآور شد که معاهده ۱۹۷۵ کاملاً با الزامات حقوق بین‌الملل در این زمینه منطبق است؛ زیرا سازوکار همکاری میان دولت‌ها براساس اصل حسن‌نیت حاکم است. براساس حقوق بین‌الملل عرفی و ماده ۲۶ کنوانسیون وین ۱۹۶۹ درباره حقوق معاهدات، «هر معاهده لازم‌الاجرا برای طرفین آن الزام‌آور است و باید با حسن‌نیت اجرا شود». این اصل نه تنها در مورد تعهدات ماهوی، بلکه درباره تعهدات شکلی نیز که برای همکاری بین دولت‌ها ضروری است، اعمال می‌شود.

در مقابل، قضات مخالف، از جمله جنیگر^۱ و ترینداده^۲ استدلال کردند که برخی از تعهدات بین‌المللی مربوط به مشورت و اطلاع‌رسانی نقض شده‌اند و دیوان می‌بایست این نقض‌ها را با دقت و سختگیری بیشتری بررسی می‌کرد (ICJ Rep, 2010: 1-43).

۳.۳.۴. اصل اطلاع‌رسانی و حاکمیت کشورها

۳.۳.۴.۱. پرونده ساحل نیکاراگوئه (نیکاراگوئه علیه کلمبیا: ۲۰۱۲)

پرونده ساحل نیکاراگوئه که در سال ۲۰۱۲ در دیوان بین‌المللی دادگستری مورد رسیدگی قرار گرفت، درباره اختلافات مرزی و حقوق دریایی میان نیکاراگوئه و کلمبیا بود. هرچند این پرونده بیشتر با تعیین حدود مرزهای دریایی و حقوق سرزمینی مرتبط بود، اما در ضمن رسیدگی، مسئله اطلاع‌رسانی زیست‌محیطی و تعهدات متقابل دولت‌ها در بهره‌برداری از منابع طبیعی نیز مورد توجه قرار گرفت.

نیکاراگوئه مدعی بود که کلمبیا با استقرار نیروهای نظامی، بهره‌برداری از منابع طبیعی و انجام فعالیت‌های مختلف در مناطق مورد اختلاف، به حقوق این کشور تجاوز کرده است. در مقابل، کلمبیا نیز ادعا کرد که نیکاراگوئه بدون اطلاع‌رسانی و مشورت قبلی با این کشور، اقداماتی در مناطق مرزی انجام داده است که می‌تواند به محیط‌زیست و حقوق حاکمیتی کلمبیا لطمه بزند.

کلمبیا در دفاع از خود اظهار داشت که در طول چند دهه، حاکمیت خود را به‌طور مستمر و عمومی بر جزایر و آب‌های مورد اختلاف اعمال کرده است؛ از جمله اجرای قوانین ملی، نظارت بر فعالیت‌های اقتصادی، انجام گشت‌های دریایی و ایجاد تأسیسات اداری در منطقه.

یکی از محورهای اصلی اختلاف میان دو کشور، تأثیرات زیست‌محیطی ناشی از فعالیت‌های طرفین در مناطق حساس دریایی بود که مستقیماً به اصل اطلاع‌رسانی و تعهد به همکاری زیست‌محیطی مربوط می‌شد. دیوان در بررسی این جنبه از پرونده تصریح کرد که اصل اطلاع‌رسانی، جزء جدایی‌ناپذیر تعهد دولت‌ها برای حفاظت از محیط‌زیست در مناطق فرامرزی است. این اصل در این پرونده از دو بعد بررسی شد: ۱. اطلاع‌رسانی پیش از انجام فعالیت‌هایی که ممکن است آثار زیست‌محیطی قابل‌توجهی داشته باشند؛ ۲. مشورت با کشورهای همسایه و نهادهای ذی‌صلاح بین‌المللی درباره استفاده از منابع مشترک یا مناطق مورد اختلاف.

همچنین، دیوان نتیجه گرفت که کلمبیا برای چندین دهه به‌طور مستمر و مداوم به‌عنوان صاحب حاکمیت بر جزایر دریایی مورد اختلاف عمل کرده است و تا پیش از سال ۱۹۶۹ هیچ

1. Robert Jennings

2. Antonio Trindade

نشانه‌ای از اعتراض نیکاراگوئه نسبت به این اعمال حاکمیت وجود نداشته است؛ امری که در تحلیل حقوقی دیوان به عنوان قرینه‌ای بر اعمال مؤثر حاکمیت از سوی کلمبیا تلقی شد (ICJ Rep, 2012: 1-10).

در نهایت، دیوان در رأی خود اعلام کرد که کشورها در فعالیت‌های مرزی و فرامرزی موظف به مشورت و اطلاع‌رسانی متقابل هستند؛ به‌ویژه در مناطق دریایی مورد اختلاف و مناطق زیست‌محیطی حساس، همکاری و هماهنگی نزدیک بین دولت‌ها ضروری است و اطلاع‌رسانی و مشورت، از ابزارهای کلیدی اجرای این تعهدات به‌شمار می‌رود.

همچنین، دیوان نتیجه گرفت که کلمبیا با ارائه شواهدی از اعمال مستمر حاکمیت خود، دارای حاکمیت بر جزایر دریایی مورد اختلاف است. در تبیین رابطه میان اطلاع‌رسانی و اعمال حاکمیت مؤثر، دیوان تصریح کرد که حاکمیت مؤثر مستلزم اقدام عمومی و بدون اعتراض است و اصل اطلاع‌رسانی می‌تواند در تقویت ادعای حاکمیت نقش داشته باشد. از این رو، اگر کشوری بدون اطلاع‌رسانی مناسب اقداماتی انجام دهد که بر حقوق یا حاکمیت کشور دیگر تأثیر بگذارد، ممکن است مشروعیت آن اقدامات مخدوش گردد.

در آرای قضات دیوان، اختلاف نظر وجود داشت:

قضات موافق، از جمله شیو جیونگ و تریا^۱، از نظر اخیر دیوان حمایت و آن را تأیید کردند، اما قضات مخالف، از جمله گاجا^۲ و کوروما، معتقد بودند که کلمبیا در اطلاع‌رسانی به نیکاراگوئه کوتاهی کرده است و می‌بایست اطلاعات بیشتری درباره فعالیت‌های دریایی و وضعیت مرزهای خود در اختیار نیکاراگوئه قرار می‌داد. به باور آنان، کلمبیا درباره برنامه‌های خود در مناطق آبی و مرزی به اندازه کافی شفاف نبوده است (ICJ Rep, 2012: 10-31).

۳.۴.۲. پرونده اختلافات سرحدی و فرامرزی (کاستاریکا علیه نیکاراگوئه: ۲۰۱۵)

اختلاف سرحدی و فرامرزی کاستاریکا علیه نیکاراگوئه که از ۱۴ آوریل تا ۱ مه ۲۰۱۵ در دیوان بین‌المللی دادگستری رسیدگی شد، از منظر اصل اطلاع‌رسانی و تبادل اطلاعات، نمونه‌ای مهم در تبیین وظایف متقابل دولت‌ها و تعهدات آنان در جلوگیری از بروز خسارات زیست‌محیطی و حفظ حاکمیت سرزمینی به‌شمار می‌آید.

در ۱۸ نوامبر ۲۰۱۰، کاستاریکا شکایتی علیه نیکاراگوئه مطرح کرد و مدعی شد که نیکاراگوئه با لایروبی رودخانه سن‌خوان و ایجاد کانال‌های مصنوعی در مناطق مرزی (در بخش‌هایی که ادعای حاکمیت مشترک وجود داشت)، حقوق حاکمیتی کاستاریکا را نقض کرده

1. Javier Trevino

2. Giorgio Gaja

است. همچنین، نیکاراگوئه متهم شد که بدون انجام ارزیابی زیست‌محیطی مناسب دست به عملیات عمرانی زده و تعهدات زیست‌محیطی بین‌المللی خود را رعایت نکرده است. در مقابل، نیکاراگوئه این اقدامات را در چهارچوب حاکمیت خود بر رودخانه سن‌خوان و مناطق مجاور دانست و ادعا کرد که حق اجرای پروژه‌های عمرانی در آن منطقه را دارد. دیوان در بررسی پرونده، اصل اطلاع‌رسانی پیشگیرانه و الزام به ارزیابی اثرات زیست‌محیطی در فعالیت‌های مرزی را محور قرار داد. دیوان به نیکاراگوئه تأکید کرد که انجام پروژه‌های عمرانی در مناطق مرزی یا مناطق دارای تأثیرات بالقوه بر سرزمین کاستاریکا، مستلزم اطلاع‌رسانی قبلی به این کشور و مشورت درباره آثار این پروژه است. این الزام از اصول شناخته‌شده حقوق بین‌الملل، از جمله اصل هم‌جواری مسئولانه، ناشی می‌شود. همچنین، دیوان خاطرنشان کرد که نیکاراگوئه نتوانسته است اطلاعات کافی درباره پروژه‌های خود ارائه کند یا ارزیابی‌های زیست‌محیطی لازم را انجام دهد. با بررسی اسناد تاریخی، از جمله پیمان ۱۸۵۸^۱، دیوان چنین نتیجه گرفت که کاستاریکا دارای حاکمیت بر منطقه مورد اختلاف بوده و اقدامات نیکاراگوئه -از جمله حفر کانال‌ها و استقرار نیروهای نظامی در این منطقه- نقض حاکمیت سرزمینی کاستاریکا محسوب می‌شود. بنابراین، دیوان نیکاراگوئه را به نقض حقوق کاستاریکا در زمینه حاکمیت سرزمینی و تعهدات زیست‌محیطی محکوم و تأکید کرد که اصل اطلاع‌رسانی پیشگیرانه و ارزیابی آثار زیست‌محیطی، بخش جدایی‌ناپذیر از تعهدات بین‌المللی در روابط مرزی و مدیریت منابع طبیعی مشترک است. در این پرونده نیز، قضات موافق، از جمله ترینداده، بر این باور بودند که نیکاراگوئه تعهد خود به اطلاع‌رسانی پیشگیرانه را نقض کرده است، اما قضات مخالف، مانند جینگز و گالیاک^۲، بر لزوم تدوین معیارهای دقیق‌تر و الزام‌آورتر در زمینه اطلاع‌رسانی پیشگیرانه تأکید کردند (ICJ Rep, 2015:1-32).

نتیجه

مفهوم اطلاع‌رسانی به‌عنوان یکی از اصول بنیادین حقوق بین‌الملل محیط‌زیست به تعهد دولت‌ها برای آگاه‌سازی سایر کشورها، سازمان‌های بین‌المللی و جوامع متأثر از فعالیت‌ها یا حوادثی اشاره

۱. پیمان ۱۸۵۸ توافقی میان کاستاریکا و نیکاراگوئه بود که برای تعیین مرزهای دو کشور امضا شد. این معاهده یکی از اسناد کلیدی در اختلاف مرزی بین دو کشور است. این پیمان دارای چند اصل مهم است: ۱- تعیین مرزهای سرزمینی براساس رودخانه سن‌خوان؛ ۲- حق حاکمیت دو کشور بر رودخانه سن‌خوان؛ ۳- حق ناوبری؛ ۴- تعهدات زیست‌محیطی و همکاری میان دو کشور.

دارد که ممکن است بر محیط‌زیست فرامرزی تأثیر بگذارند. این اصل با هدف تضمین همکاری میان دولت‌ها و جامعه بین‌المللی برای پیشگیری یا کاهش آسیب‌های زیست‌محیطی به کار می‌رود و دولت‌ها را ملزم می‌سازد اطلاعات مرتبط با فعالیت‌ها، خطرات یا حوادث زیست‌محیطی را به‌موقع و به‌صورت شفاف در اختیار سایر دولت‌ها یا ذی‌نفعان قرار دهند.

اصل اطلاع‌رسانی نخستین‌بار در رویه قضایی بین‌المللی و در اختلاف میان اسپانیا و فرانسه، معروف به قضیه «دریاچه لانو»^۱ مطرح شد. این پرونده دربارهٔ احداث تأسیسات صنعتی و نیروگاه برق‌آبی از سوی فرانسه در رودخانهٔ مرزی میان دو کشور بود و دیوان داوری ژنو در سال ۱۹۵۶ با توافق طرفین به آن رسیدگی کرد. همچنین، دیوان بین‌المللی دادگستری در سال ۱۹۴۹ در پروندهٔ تنگهٔ کورفو (انگلستان علیه آلبانی)، به‌صورت کلی اصل تعهد به اطلاع‌رسانی را -هرچند در زمینه‌ای جز محیط‌زیست- موردتوجه قرار داد. باین‌حال، رأی دیوان نقش مهمی در شکل‌گیری و تکامل تاریخی این اصل ایفا کرد.

دیوان بین‌المللی دادگستری به‌عنوان نهاد حقوقی حل‌وفصل مسالمت‌آمیز اختلافات بین‌المللی، در پرونده‌ها و قضایای متعدد زیست‌محیطی بر اهمیت اصل اطلاع‌رسانی به‌عنوان یکی از اصول حقوق بین‌الملل محیط‌زیست تأکید نموده و با هدف تحقق و اجرای بهتر این اصل، الزامات مشخصی را برای دولت‌ها تعیین کرده است. دولت‌ها نیز در دعاوی و دفاعیات خود بر لزوم رعایت این اصل تأکید داشته‌اند.

بررسی رویهٔ قضایی دیوان بین‌المللی دادگستری نشان می‌دهد که تعهد به اطلاع‌رسانی نه‌تنها در چهارچوب حقوق بین‌الملل محیط‌زیست، بلکه در پرتو اصولی مانند اصل هم‌جواری، اصل همکاری و اصل احتیاط، معنا می‌یابد. دیوان در آرای خود تصریح کرده است که اطلاع‌رسانی بخش جدایی‌ناپذیر تعهد دولت‌ها نسبت به حفاظت از محیط‌زیست فرامرزی است و دولت‌ها موظف‌اند در فعالیت‌های خود اصول بنیادین محیط‌زیست را رعایت کنند. این تعهد شامل اطلاع‌رسانی دربارهٔ خطرات بالقوهٔ فعالیت‌هایی است که ممکن است بر سایر کشورها اثرگذار باشند. بنابراین، دولت‌ها باید از اقداماتی که ممکن است به محیط‌زیست آسیب بزند خودداری ورزند.

بررسی آرای دیوان نشان می‌دهد که اصل اطلاع‌رسانی در رویهٔ این نهاد قضایی بین‌المللی از یک تعهد کلی همکاری در دههٔ ۱۹۹۰ (مانند پرونده‌های *مشروعیت تهدید یا استفاده از سلاح اتمی*، *برنامه هسته‌ای استرالیا و نیوزلند* و نیز *پروژه گابچیکو-ناگیماروس*)، به یک قاعدهٔ عرفی الزام‌آور همراه با تکلیف به ارزیابی آثار زیست‌محیطی در دههٔ ۲۰۱۰ (مانند پرونده‌های *کارخانه های خمیر کاغذ یا پاپ میلز و ساحل نیکاراگوئه*) و سپس به ابزاری برای تضمین پیشگیری و

1. Lake Lanoux Case 1957.

اجرای اصل احتیاط در عصر حاضر (در پرونده/ اختلافات سرحدی و فرامرزی؛ کاستاریکا علیه نیکاراگوئه) تحول یافته است. این تحول که در ابتدا طی سال‌های ۱۹۹۰ تا ۲۰۱۰ به کندی آغاز شد، از ۲۰۱۰ تا ۲۰۱۵ با شتاب بیشتری ادامه یافت.

تحلیل این روند، به درک بهتر مسئولیت‌های دولت‌ها در قبال محیط‌زیست و تقویت نظام حقوقی حاکم بر آن کمک می‌کند. هرچند امروزه اصل اطلاع‌رسانی جایگاهی عرفی در حقوق بین‌الملل یافته و در بسیاری از اسناد و موافقت‌نامه‌های بین‌المللی الزام‌آور و غیرالزام‌آور گنجانده شده است، اما به دلیل فقدان ضمانت‌اجرای مؤثر و اشاره گذرا به آن در برخی آرای دیوان بین‌المللی دادگستری، لازم است در آینده جایگاه این اصل در اسناد جهانی الزام‌آور و آرای دیوان بین‌المللی دادگستری تقویت شود تا کشورها به‌طور جدی به رعایت آن پایبند باشند و در صورت انجام فعالیت‌هایی که احتمالاً به محیط‌زیست سایر کشورها یا مناطق تحت صلاحیت بین‌المللی آسیب می‌زند، اطلاعات لازم را به‌موقع در اختیار کشورهای ذی‌نفع قرار دهند.

بیانیه نبود تعارض منافع

نویسندگان اعلام می‌دارند که تعارض منافع وجود ندارد و تمام مسائل اخلاق در پژوهش را شامل پرهیز از دزدی ادبی، انتشار و یا ارسال بیش از یک بار مقاله، تکرار پژوهش دیگران، داده‌سازی یا جعل داده‌ها، منبع‌سازی و جعل منابع، رضایت ناآگاهانه سوژه یا پژوهش‌شونده، سوء رفتار و غیره، به‌طور کامل رعایت کرده‌اند.

قدردانی

نگارندگان بر خود لازم می‌دانند از داوران گرامی بابت ارائه نظرات سودمند، صمیمانه تشکر کنند.

منابع

الهیوی نظری، حمید (۱۳۸۹). *رویکرد انسانی در آرای دیوان بین‌المللی دادگستری*. تهران، انتشارات دادگستر.

البرزی ورکی، مسعود (۱۳۸۳). «نقد و بررسی نظر مشورتی دیوان بین‌المللی دادگستری راجع به تهدید یا توسل به سلاح‌های هسته‌ای». *مجله حقوقی بین‌المللی*، شماره ۳۱، ص ۸۷-۵.

DOI:10.22066/CILAMAG.2004.18001

پورهاشمی، سید عباس؛ زارعی، سحر؛ خلعتبری، یلدا (۱۳۹۲). «بررسی جایگاه اصل همکاری در حقوق بین‌الملل محیط‌زیست». *فصلنامه پژوهش حقوق عمومی*، سال پانزدهم، شماره ۳۹، ص ۹۰-۶۰. در:

http://qjpl.atu.ac.ir/article_2331.html (۵ بهمن ۱۴۰۳)

- جم، فرهاد (۱۳۸۷). «حقوق بین‌الملل محیط‌زیست و تبادل اطلاعات زیست‌محیطی». پایان‌نامه کارشناسی/ارشد حقوق محیط‌زیست، دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی.
- جمالی، حمیدرضا (۱۳۸۹). «میراث مشترک بشریت: مفهوم و کاربرد آن در حقوق بین‌الملل». *دانشنامه حقوق و سیاست*، شماره ۱۴، پاییز و زمستان، ص ۸۹-۵۵. در: <https://sid.ir/paper/127698/fa> (۵ بهمن ۱۴۰۳)
- دقیقی، مائده؛ دربندی، شهرزاد (۱۴۰۲). «نگاهی بر رأی دیوان بین‌المللی دادگستری در قضیه دعوی آرژانتین علیه اروگوئه- کارخانه خمیر کاغذ». *سومین کنفرانس بین‌المللی در مدیریت و علوم انسانی*، ص ۱۴-۱. در: <https://civilica.com/doc/1667796> (۱۰ بهمن ۱۴۰۳)
- رابینسون، نیکلاس؛ کولاسوریا، لال کورو (۱۳۹۰). *مبانی حقوق بین‌الملل محیط‌زیست*. ترجمه سیدمهدی حسینی، تهران، انتشارات میزان.
- رضوی نژاد، سید محمدرضا (۱۴۰۱). «اصل پیشگیری در پرتو آرای زیست‌محیطی دیوان بین‌المللی دادگستری». *مجله پژوهش‌های حقوقی*، دوره ۲۱، شماره ۵۱، ص ۱۷۵-۱۴۱. DOI: 10.48300/JLR.2021.284066.1639
- رمضانی قوام‌آبادی، محمدحسین (۱۳۸۸). «بررسی محتوای اصل مشارکت در حقوق بین‌الملل محیط‌زیست». *فصلنامه پژوهش حقوقی*، سال ۱۲، شماره ۲۹، ص ۸۷-۱۱۴. در: https://qjpl.atu.ac.ir/article_2503.html (۱۰ بهمن ۱۴۰۳)
- عبداللهی، محسن؛ معرفی، سعیده (۱۳۸۹). «اصل مسئولیت مشترک اما متفاوت در حقوق بین‌الملل محیط‌زیست». *فصلنامه پژوهش حقوقی*، سال ۱۲، شماره ۲۹، ص ۲۲۴-۱۹۹. در: https://qjpl.atu.ac.ir/article_2508.html (۱۰ بهمن ۱۴۰۳)
- عزیزی، ستار؛ موسوی، سیدمهدی (۱۳۹۵). «پرونده گابچیکو-ناگیماروس: نقش دیوان بین‌المللی دادگستری در برجسته‌سازی مفهوم توسعه پایدار». *مجله حقوقی بین‌المللی*، شماره ۵۵، ص ۱۳۴-۱۰۹. DOI: 10.22066/CILAMAG.2016.23526.۱۰۹
- کوک دین، نگوین و همکاران (۱۳۸۶). *حقوق بین‌الملل عمومی*. جلد دوم، ترجمه حسن حبیبی، چاپ دوم، تهران، انتشارات اطلاعات.
- موسوی، سیدفضل‌الله؛ آرش‌پور، علیرضا (۱۳۹۴). «جایگاه اصل احتیاطی در حقوق بین‌الملل محیط‌زیست». *فصلنامه مطالعات حقوق عمومی*، دوره ۴۵، شماره ۲، ص ۱۷۹-۱۶۷. DOI: 10.22059/jpls.2015.54817
- مشکات، سیدمصطفی؛ رمضانی، احمد؛ صلاحی، سهراب (۱۳۹۸). «نظام حقوقی حاکم بر ممنوعیت آزمایش‌های هسته‌ای در حقوق بین‌الملل». *مطالعات حقوق انرژی*، دوره ۵، شماره اول، ص ۱۹۳-۱۷۵. DOI: 10.22059/JRELS.2019.252787.187
- موسوی، سیدفضل‌الله؛ حسینی، سیدحسین؛ موسوی‌فر، سیدحسین (۱۳۹۴). «اصول حقوق بین‌الملل محیط‌زیست در پرتو آرای مراجع حقوق بین‌المللی». *فصلنامه پژوهش حقوق عمومی*، سال هفدهم، شماره ۴۸، ص ۲۵-۹. DOI: 10.22054/qjpl.2015.1752

References

- Abdollahi, mohsen; Moarefi, saeede (1389). "Common but differentiated responsibility principle in environmental law International". *Public Law Research*, Volume 12, Issue 29. [In Persian] (29 January 2025).
- Aerial Herbicide Spraying (Ecuador v. Colombia), ICJ Reports, 2008.
- Alborzi Verki, Masoud (1383). "Advisory Opinion of the International Court of Justice on the Threat or Use of Nuclear Weapons: A Critical Study". *International Law Review and Academic Journal (Quarterly)*, Volume 21, Issue 31. [In Persian]
- Azizi, Sattar; Mousavi, Seyyed Mahdi (1383). "Gabčíkovo-Nagymaros Project Case: The Role of the International Court of Justice in Highlighting the Concept of Sustainable Development". *International Law Review and Academic Journal (Quarterly)*, Volume 33, Issue 55, (1383) [In Persian]
- Birnie, P, Boyle, A, Redgwell, C (2009). *International law and the Environment*. Oxford University Press.
- Coc Dinh, Nguyen et al. (1386). *Public International Law*. translated by Dr. Hassan Habibi, Etelaat Publications, Second Edition. [In Persian]
- Construction of a Road in Costa Rica along the San Juan River (Nicaragua v. Costa Rica and Costa Rica v. Nicaragua), ICJ Reports, 2015.
- Corfu Channel Case , ICJ Reports, 1949.
- Craik, N (2008). *The International Law of Environmental Impact Assessment: Process, Substance and Integration*. Cambridge University Press.
- Daghighi, Maedeh; Darbandi, Shahrooz (1402). "A look at the ruling of the International Court of Justice in the case of Argentina against Uruguay in the Pulp and Paper Mill case". *The third international conference on advanced research in management and humanities papers*. [In Persian] (29 January 2025).
- Elohi Nazari, Hamid (1389). *Human approach in the case law of the international court of justice*. Dadgostar Publication, First edition. [In Persian]
- Gabcikovo-Nagymaros Project (Hungary V. Slovakia) (Judgment), ICJ Reports, 1997.
- Ghavam Abadi Ramezani, Mohamad Hossein (1388). "Participation rights in the context principle examine environmental". *Public Law Research*, Volume 12, Issue 29. [In Persian] (29 January 2025).
- Gupta, Aarti; Mason, Michael (2014). *Transparency in Global Environmental Governance: Critical Perspectives*. Published by The MIT Press.
- Hunter, D; Salzman, J; Zaelke, D (2015). *International Environmental law and Policy*. Foundation Press.

- Jamali, Hamid Reza (1389). "The Common Heritage of Mankind: The Concept and Application in international law". *Journal of law and politics*, Volume 6, Issue 14. [In Persian] (24 January 2025).
- Kiss, A; Shelton, D (2007). *Guide to International Environmental Law*. Martinus Nijhoff Publishers.
- Koivurova, T (2014). *Introduction to International Environmental*. Routledge.
- Lake Lanoux Arbitration Award (France, Spain), Reports of International Arbitral Awards, 1957.
- Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, ICJ Reports, 1996.
- Louka, E (2006). *International Environmental Law: Fairness, Effectiveness and World Order*. Cambridge University Press.
- Meshkat, Seyed Mustafa; Ramezani, Ahmad; Salahi, Sohrab (1398). "The legal regime of the nuclear tests ban in international law". *Journal of Researches Energy law studies*, Volume 5, Issue 1. [In Persian]
- Mousavi, Seyd Fazlollah; Hosseini, Seyd Hossein; Mousavi far, Seyd Hossein (1394). "Principles of International Environmental Law in Light of International Case Law". *Public Law Research*, Volume 17, Issue 48. [In Persian]
- Mousavi, Seyed Fazlollah; Arashpour, Alireza (). The "Principle of Prevention" in international environmental law, *The Public Law Studies Quarterly*, Volume 45, Issue 2. [In Persian]
- Nuclear Test Case (Australia V. France).
- Nuclear Test Case (New Zealand V. France).
- Poorhashemi, Seyed Abbas; Zarei, Sahar; Khalatbari, Yalda (1392). "The Cooperation Principle in International Environmental Law". *Public Law Research*, Volume 15, Issue 39. [In Persian] (24 January 2025).
- Pulp Mills on the River Uruguay (Argentina V. Uruguay), (Judgment), ICJ Reports, 2010.
- Razavi Nezhad, Seyed Mohammad Reza (1401). "Principle of prevention in the light of the environmental judgments of the International Court of Justice". *The Journal of Legal Research*, Volume 21, Issue 51. [In Persian]
- Ramazani CHavamAbadi, MohamadHosseini (2010). "Participation rights in the context principle examine environmental Jones". *Public Law Research*, 10(29), pp. 87-114. https://qjpl.atu.ac.ir/article_2503.html (29 January 2025) [in Persian]
- Robinson, Nicholas A, Kurukulasuriya, Lal (1390). *Training manual on international environmental law*. translate by Seyed Mehdi Hosseini, Mizan Publication. [In Persian]
- Sands, F (2003). *Principles of International Environmental law*. Second Edition, Cambridge University Press.

- Shaw, Malcolm N (2003). *International law*. Fifth edition, Cambridge University Press.
- Territorial and Maritime Dispute (Nicaragua V. Colombia), (Judgment), ICJ Reports, 2012.
- Territorial Dispute (Costa Rica V. Nicaragua), (Judgment), ICJ Reports, 2015.
- Trail Smelter Case (United State, Canada) Reports of International Arbitral Awards, 1941.